

HYEM ER OPDAGEREN

AF

STEENALDERENS AFFALDSDYNGER

(„KJØKKENMØDDINGERNE“)?

EN HISTORISK REDEGJØRELSE

VED

WILLIAM SØRENSEN

KJØBENHAVN
V. THANING & APPEL

1899

HVEM ER OPDAGEREN

AF

STEENALDERENS AFFALDSDYNGER

(„KJØKKENMØDDINGERNE“) ?

EN HISTORISK REDEGJØRELSE

VED

WILLIAM SØRENSEN

KJØBENHAVN

V. THANING & APPEL

1898

Her i Danmark har neppe nogen Dreng af en dannet Familie kunnet undgaae at faae at vide, at der mange Steder paa vore Kyster findes større og mindre, væsentligst af Muslingeskaller bestaaende, Dynger — oftest benævnedes: »Kjøkkenmøddinger« — der ere opdyngede af Landets første Beboere, og at de ved de raat forarbejdede Redskaber af Steen og Been, som de indeholde, have været en af de vigtigste Kilder til vor Kundskab om det Culturtrin, hvorpaa netop de ældste Indbyggere i vort Land stode. Og sandsynligviis er der neppe ret mange blandt vore, endogsaa yngre, dannede Mennesker, der ikke vide, at Opdagelsen af disse Dyngers Natur er foretaget her i Landet og at denne Opdagelse har givet Stødet til Undersøgelser af lignende Dynger i andre Lande og Verdensdele, hvorved Kundskaben om Menneskets Liv og Færden, mange Hundreder af Aar før al Historie, er blevet ført meget vidt frem.

Men uagtet det saaledes angaaer en Opdagelse, som vi Danske med berettiget Stolthed kunne pege hen paa, naar der er Tale om, hvad vort lille Folk har udrettet i den internationale Oplysnings Interesse, i Særdeleshed naar der bliver Tale om Forstaaelsen af Forholdene i længst fremfarne Tider, saa seer det dog næsten ud til, at det i vort Folks store Fleertal — ja endogsaa hos Fleertallet af vore Lærde — allerede er glemt, *hvem* det egentligt er, som vi skyldte Æren for denne vigtige Opdagelse, endskjøndt der endnu ikke er hengaaet halvtredsindsryve Aar, siden den fandt Sted. Jeg mener derfor at udføre en simpel Retfærdighedshandling, naar jeg ved Hjælp af de trykte Kilder — thi andre have ikke staaet til

min Raadighed — documenterer, hvem den Mand er, som vi skyldte Takken og Æren for denne Opdagelse. En Opfordring for mig til at gjøre dette har, foruden Pligtfølelsen mod en stor Mands Minde, den Omstændighed været, at jeg skylder ham Tak for engang i min Ungdom gennem et af hans Skrifter at have faaet mit Syn skjærpet for Forskjellen mellem ægte og uægte Videnskab, to Ting, der kunne ligne hinanden højst skuffende, hvor væsensforskjellige de end ere.

Anledningen til nærværende Redegjørelse er et Foredrag af Professor Lütken, holdt i Videnskabernes Selskab den 24de September 1897 og trykt i dettes »Oversigter«¹⁾ under Titlen: »Japetus Steenstrup, hans Liv og Virksomhed«, hvilken Artikel jeg først har læst i Aar den 13de September og det endda ved et reent Tilfælde. I denne, i mange Henseender overordentligt interessante og om vore videnskabelige Forhold særdeles oplysende, Skildring hedder det p. 544:

»Et beslægtet og ikke mindre vigtigt Æmne tilbød sig allerede i Begyndelsen af Steenstrups Universitetsvirksomhed, da han gjorde den Opdagelse, at visse Dannelser ved vore Kyster, som man havde opfattet som hævede Skalbunker af Muslinger og Snegle, ved deres Indhold af Skaller af disse spiselige Bløddyr, blandede med Ben og Tænder af spiste Pattedyr, Fugle og Fiske o. s. v., røbede sig at være frembragte af Mennesker, af vore Urindvaanere, nemlig som Efterladenskaber efter deres Maaltider. Hvor ny og mærkelig denne Opdagelse var, fik vi Samtidig²⁾ en Forestilling om ved at være Vidne til den Tvivl, hvormed den til en Tid modtoges baade af Zoologer og Arkæologer. Steenstrup gav disse Affaldsdynger Navn af »Køkkenmøddinger«³⁾ — et Udtryk, der er gaaet

1) I »Oversigt« over det kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandling 1897, p. 521—548.

2) Det er med fuld Ret, at Prof. Lütken taler om sin Samtidighed. Da selve Opdagelsen fandt Sted, var han ganske vist ved Hæren; men han var med ved Gravningen i Dyngen ved Havelse Aaret efter Opdagelsen. (See »Oversigten« for 1851, p. 211—212.)

3) Hvad der i dette og følgende Citater er sat med »spærret« Tryk, er udhævet i vedkommende Skrift. — Hvad der er sat med »Cursiv«, er

»uforandret over i flere Sprog (»Kitchen-middens« o. s. v.) og »sigter til Analogien med de Dannelser, som man paa Landet »betegner med samme Ord til Forskel fra Staldmøddingerne. »Videnskabernes Selskab oprettede som bekendt en Comité »af en Geolog (Forchhammer) og en Arkæolog (Worsaae) til- »ligemed Steenstrup til dette Æmnes yderligere Undersøgelse »og Drøftelse. Dens Resultater foreligge i de til Selskabet »afgivne Beretninger for Aarene 1851—54. Men den udfør- »ligere Afhandling¹⁾ om dette Æmne, der iøvrigt gav Anled- »ning til en længere Strid mellem Worsaae og Steenstrup om »visse Sider af dette Fænomens rette Forstaaelse (se Oversig- »terne for 1859—61), fulgte ikke, naar man ikke hertil vil »regne Steenstrups Universitetsprogram af 1862: »Et Blik paa »Natur- og Oldforskningens Forstudier, til Besvarelsen af Spørgs- »maalet om Menneskeslægtens tidligste Optræden i Europa«. »Yderligere Bidrag til dette store Spørgsmaal, hvis Besvarelse »har affødt en Mængde analoge Undersøgelser snart sagt i »alle Lande og derved faaet en stor indirekte Betydning for »mange Folkeætters Urhistorie, findes i vore Oversigter for »1855, i . . .«.

Som man vil have seet, er der i denne Fremstilling ud-
talt: at det var Steenstrup, som gjorde den paa Tale
værende vigtige Opdagelse; at Videnskabernes Selskab »som
bekendt« nedsatte en Comité til »yderligere Undersøgelse og
Drøftelse« af »Kjøkkenmøddingerne«; og at der ingen Grund er
til at omtale Comitéens »Resultater«, selv om de maaskee nok
kunne have Interesse for Detaillerne.

Da det vistnok maa siges, at den her givne Fremstilling
er ny — idetmindste veed jeg ikke at have seet den før —
og da den tillige ikke engang henviser til det Sted, hvor
Steenstrup skulde have publiceret sin Opdagelse, har jeg

derimod udhævet af mig. — Hvad der staaer i »skarpe Klammer«, er
tilføjet af mig.

1) Prof. Lütken sigter hermed til, at Comitéen i sin Tid havde til Hen-
sigt at give en større samlet Fremstilling af sine Undersøgelser til
Publication i Selskabets »Skrifter«. (See »Oversigten« for 1851,
p. 212.)

fundet Anledning til at gennemgaae det trykte Materiale, der foreligger til Belysning af denne Sag.

I.

Steenstrups inden Comitéens 1ste Beretning skrevne Afhandling.

Den eneste Afhandling, Steenstrup har skrevet om de nævnte Skaldynger inden den første Beretning fra Comitéen fremkom, blev meddeelt i Videnskabernes Selskab den 7de Januar 1848 og findes i »Oversigten« for 1848, p. 1—12. Den begynder med de Ord:

»Prof. Steenstrup meddelte nogle Iagttagelser, han havde anstillet angaaende Tiden, da visse *hævede Lag* af Østers- og Muslingskaller vare dannede, og angaaende de Natur- og »Culturforhold, som da havde fundet Sted her i Landet. Disse Iagttagelser indledede han med en kort Fremstilling af de »Sætninger, som en berømt Naturforsker hinsides Sundet [Sv. Nilsson] nylig havde udtalt angaaende lignende Forhold i »Nabolandet, navnlig i Skaane.«

Saa heelt kort er denne »korte Fremstilling« dog ikke, siden Afhandlingens egentlige Gjenstand først begynder p. 7. Her hedder det:

»Steenstrup fremstillede derpaa de ovennævnte Iagttagelser over de *hævede Muslinglags Ælde*. Allerede for »flere Aar siden (1837) havde han i Lag af Østers og andre »Strandskaller, der nu befandt sig betydelig over Havets Overflade, fundet umiskjendelige Kunstprodukter, som altsaa sætte »disse Lags Dannelse om ikke indenfor den historiske Tid, »saa dog indenfor Landets Beboelsestid. Disse Kunstprodukter »vare tvende 3—5 Tommer lange Flintflekker, tilhuggede paa »den sædvanlige Maade af Landets ældste Beboere; den ene

» fandtes i en Østers- eller Muslingbanke paa Visborg Mark, den anden ved Havnøe, begge Steder i Nærheden af Mariagerfjorden. » Lignende Banker med Muslinger og Østers findes ved de fleste Kyststrækninger, navnlig ere de hyppige omkring Issefjorden; da flere saadanne findes i Omegnen af Frederikssund, » og oftere ere gennemskaarne, fordi de benyttes til Fyld paa » Veiene eller Mergel paa Markerne, benyttede Meddelelsen et » Ophold i Nærheden til nærmere at undersøge et Par Punkter » med særligt Hensyn til Lagenes Ælde, det ene beliggende » tæt ved Frederikssund Færgested : [ogsaa kaldet »Bildt«] og » det andet lige ved Havelse Mølle.¹⁾

» Paa første Sted bestod Banken imod Fjorden af en steil » eller lodret Skrænt og en fra den nederste Del af samme » gaaende svag Skraaning imod Fjorden. I den lodrette Skrænt » saaes øverst en tynd, 1—3 Qvarter tyk Jordskorpe **a**²⁾ af » mager sandig Muld, blandet med Smaastene og Muslingbrokker; » under denne kom et Lag af 6—7 Fods Mægtighed, der i sin » øverste Halvdel (**b**) bestod fornemmelig af Muslingskaller, og » i sin nederste Halvdel (**c**) dannedes af disse og en stor Del » rundede Smaasten, der kun vare 2—3 Tommer i Gjennem- » snit. Underlaget (**d**) bestod af Lag af Strandsand og finere » og grovere Grus, og var ligeledes 7 Fod mægtigt, men der » fandtes næsten ikke Spor af Dyr deri. Fra Grunden af » denne 14—15 Fods høie lodrette Skrænt gik der en jevn » for største Delen græsklædt Skraaning til den øverste Tang- » linie, eller den Linie, hvorpaa stærk Bølgegang afleirer den » opkastede Tang; denne Skraanings (**e**) Høide kan omtrent » være tre Fod, og først nedenfor denne kommer den sædvan- » lige Tangbred eller den Linie, hvortil Havet gaaer ved den » sædvanlige Bevægelse. Følgelig ligger det store Lag af Mus- » linger i en Høide fra 10—17 Fod over Stedets høieste Vand- » stand (**f**).

1) Det er maaskee ikke overflødigt at bemærke, at disse „Lag“ begge Steder senere blev erkjendte som „Kjøkkenmøddinger“. (W. S.)

2) Dette og de senere følgende, her med fede Typer satte, Bogstaver, referere sig til et Træsnit, som jeg har udeladt.

»Muslinglaget dannedes af :

- »1. *Ostrea edulis*. L. Østers.
- »2. *Cardium edule* L. Hjertemusling.
- »3. *Mytilus edulis*. L. (dog kun enkelte Spor deraf).
- »4. *Venus pullastra*. Mont.
- »5. *Venus aurea*. Gmelin.
- »6. *Trigonella plana*. Da C
- »7. *Nassa reticulata*. L.
- »8. *Litorina littorea*. L.
- »9. *Litorina obtusata*. L.
- »10. *Helix strigella*. Drap.
- »11. *Helix nemoralis*. Müll.
- »12. *Carocolla laticida*. L.

»Af disse vare Østersen (*Ostrea edulis*) og Hjertemuslingerne (*Cardium edule*) saa overveiende, at de ligesom udgjorde hele Massen, dernæst Sneglene: *Nassa reticulata* og *Litorina littorea*; alle de andre vare mere forsvindende mellem de øvrige. Kun færre af Muslingeskallerne fandtes sammenhængende, og de fleste af dem vare kjendeligen henførte og afleirede paa Stedet som enkelte Skaller; ligeledes fandtes Sneglene ikke med Laag, og havde altsaa ikke levet der paa Stedet men vare ved Bølgeslag afsatte der. Da Væggen stod ganske steil, og alle Lagene vare blottede i den, var det let at udbryde større Partier af Muslinglaget til nærmere Undersøgelse, og at blotte nye Vægge. Ved en omhyggeligere Gjennemsøgelse fandtes mellem Muslingerne nogle Flintstykker, som ikke kunde være naturlige, men maatte være tilhugne om end ikke med nogen høi Grad af Kunst og saavel Prof. Forchhammer som vore Oltidsgranskere have i dem erkjendt de sædvanlige Flintflekker, der af Stenalderens Beboere dels udarbejdedes til Pilspidser, dels maaskee allerede i den raaere Tilhugning benyttedes som saadanne; flere (4) af disse Flintstykker udtoges af en frisk blottet uforstyrret Væg, 2, 3 og 4 Fod dybt nede mellem Muslingerne; flere andre fandtes blandt de fra Skrænten nedfaldne Muslingpartier, hvis oprindelige Leie altsaa ikke nærmere har kunnet angives. Af Forholdet, hvorunder Flekkerne fandtes,

»kan der ingen Tvivl være om at de ere leirede paa Stedet,
 »hvor de fandtes, samtidig med Østerserne og de andre Mus-
 »linger, *med hvilke de ogsaa omtrent have samme Tyngde,*
 »og saaledes kan der heller ikke være Tvivl om at Banken,
 »*skjøndt vidnende om en daværende meget høiere Vand-*
 »*stand, er dannet siden Landets Beboelse.*

»Ved Havelse Mølle gjentog det samme Forhold sig paa
 »samme Maade. Ved Foden af den Banke, hvorpaa Veir-
 »møllen ligger, imellem denne og Vandmøllen, findes en lavere
 »Østersbanke, der bortgraves for at benyttes som Fyld paa
 »Marker og Veie, og den største Del af Banken syntes allerede
 »paa denne Maade borttaget. I de lodrette Vægge saaes
 »øverst et Jordlag af noget forskjellig Tykkelse, og derunder
 »et mægtigt Lag af Østers, Hjertemuslinger o. s. v.; ifølge tid-
 »ligere skete Gravninger maa Laget være 7 Fod tykt. Under
 »Muslingerne var der fundet Grus og derunder Blaaler. De i
 »Laget fundne Dyr vare de samme som ved Frederikssund, og
 »de tvende nævnte Arter, Østersen og Hjertemuslingen, vare
 »ogsaa her de overveiende, dog vare maaske nogle flere
 »sammenhængende end paa første Sted; ogsaa her fandtes
 »ved fortsat Søgning nogle ved Menneskehaand tilfornede
 »Flintstykker, og iblandt disse vare især et Par umiskjendelige;
 »*nogle enkelte Spor* af Landdyrknokler fandtes sammen med
 »dem. Laget ligger ikke saa høit over Fjorden, som det ved
 »Frederikssund, men det er vanskeligere uden egne Instrumenter
 »nøiere at bestemme Høiden; Underfladen af Østerslaget synes
 »omtrent at ligge lige høit med Vandmøllehjulets Axe.

»Ogsaa her tyde Forholdene altsaa hen paa, at den over-
 »ordentlige Mængde af Skaldyr er opkastet fornemlig som
 »døde Dyr, og ved Bølgebevægelse af et Hav, som i For-
 »hold til Landjorden har staaet mange Fod over den nu-
 »værende Vandstand, og navnlig synes de ikke just sjeldne
 »Landsnegle (Helices) at antyde, at det er en Stranddannelse
 »eller Havstok under hvis Dannelse Flintflekkeerne enten ved
 »Bølger eller ved Menneskehaand ere kastede mellem Mus-
 »lingerne.

»Med Hensyn til de i Bankerne iagttagne Skaldyr maa
 »det bemærkes, at saavel Litorina litorea som Cardium edule,

»der udgjorde saa stor en Del af Massen, vare alle af en betydelig Størrelse, saa de neppe nu forefindes i Issefjorden af den saadan, idetmindste havde Meddelelsen hidtil ikke nogetsteds ved samme fundet dem saa store¹⁾, uagtet de nuomstunder synes ligesaa hyppige som dengang; *Ostrea edulis* synes, uagtet sin daværende uhyre Mængde, ikke længere at forekomme i Issefjorden, og vel neppe i det sydlige Kattegat.

»I Forbindelse med disse Jagttagelser fra Omegnen af Mariagerfjorden og Issefjorden, sættes det allerede af Prof. Forchhammer i Danmarks Geognosie²⁾ benyttede særdeles lærerige Fund ved Krabbesholm i Nærheden af Limfjorden i Jylland. Ved at aabne en Mergelgrav, der hvor Karupaa falder i Limfjorden, fandt Hr. Proprietair Dalsgaard at der først var et to Fod tykt Lag af Muslinger og Østers, og i samme Takker af Raadyr og andre Hjortearter f. Ex. »Daa-dyr« samt Vildsvinetænder, og flere af disse Takker vare til-dannede som Hakker og havde et Hul for Skafet, og desuden fandtes der Flintflekker, samt dels tilhugne og dels slebne Hamre, Kiler og Knive af Steen; under Østerslaget kom der et to Fod tykt Lag af graat, grovt Sand, og deri stode tvende Urner, og under Sandet laae Mergelen.

»Man kan saaledes for meget forskjellige Punkter af Landet godtgjøre, at Dannelsesiden for de høiere liggende Østers- og Muslingelag maa sættes paa denne Side Landets Beboelse, og navnlig i det Tidsrum, Oldforskerne have kaldt Steenalderen efter de Redskaber, Indvaanerne da benyttede sig af. Da nu slige Østerslag, og hævdede Strandbredder af lige Høide med disse, kjendes fra særdeles talrige Punkter, og paa mange Steder ligger meget fjernt fra Strandbredden, f. Ex. i Østerildklitterne i Thy mellem Limfjorden og Vesterhavet, ved Skelum nær Visborg o. s. v., maa man indrømme,

1) Dette refererer sig til den i Indledningen af Afhandlingen, p. 2., omtalte Sætning af Sv. Nilsson, »at de nulevende Dyrearter vare tidligere af en betydeligere Størrelse end den, de nu have . . . «.

2) I den Tanke, at der hermed sigtes til et literairt Arbejde af Forchhammer, har jeg gennemgaaet Dennes »Danmarks geognostiske Forhold« i Universitetets Program for 1835 og adskillige andre Arbejder af ham. Jeg har Intet kunnet finde derom.

»at Landet i hine Beboeres Tid har været langt mere ind-
 »skaaret af nu forsvundne Vige og Fjorde, og kun ved at for-
 »følge slige Lags Udbredelse vil man kunne trække Landets
 »Omrids i denne fjerne Tid. Endmere ville Forholdene, hvori
 »de første Beboere forefandt Landet og hvorunder de levede
 »her, efterhaanden afsløres, naar med denne Kundskab til det
 »daværende Lands Omrids forenede sig Kundskab om det om-
 »givende Havs Natur, den Plantevæxt og de Dyr, hvortil deres
 »hele Velvære var knyttet, men denne vil kun vindes ved
 »nøie Undersøgelser af Muslinglagenes Dyr og Sammenligning med
 »de i Nærheden levende, ved nøie Undersøgelser af de Planter og
 »Træer, som findes i Moserne og navnlig i Kjærmoserne, der ofte
 »have opfyldt de ældre Vige og Fjorde, ved nøie Forskning af
 »Knokler og Benrade i Moserne af de større jagtbare Dyr, som for-
 »nemlig var anvist dem til Føde. Enkelte oplysende lagttagelser
 »haves allerede og vise hvad der i denne Retning kan ventes; saa-
 »ledes opbevarer det oldnordiske Museum en Hakke eller Øxe
 »af Rensdyrhorn, og derved knyttes dette nu hos os forsvundne
 »Dyrs Historie sammen med Menneskets, og rimeligt bliver det
 »at ogsaa Elsdyret, Uroxen og de andre Oxearter samt Bæveren
 »o. s. v. vare samtidige med Landets første Beboere. Paa den
 »anden Side sætter Fundet ved Krabbesholm ogsaa disse Dyre-
 »arters Tid tilbage til de hævede Strandlags, da »Daadyrshorn«
 »netop nævnes, og derved vistnok menes de brede Ender af
 »Rensdyrhornene, eftersom Daadyret er et i Europa indført
 »Dyr. Saaledes vil et sammenhængende Billede af hine fjerne
 »Tider kun vindes ved Oldforskerens og Geologens Haand i
 »Haand med hinanden gaaende Undersøgelser.«

Steenstrup har havt Øje for, »at saavel *Litorina litorea*
 som *Cardium edule* . . . vare alle af en betydelig Størrelse«;
 men for ham har det den Betydning at vise, at »de neppe nu
 forefindes i Issefjorden af en saadan«; han har derimod *ikke*
 havt Øje for det mærkelige i, at der blandt disse
 ikke fandtes smaae Exemplarer, ikke engang af den
 ved selve Strandbredden saa almindeligt forekom-
 mende Strandsnegl (*Litorina litorea*); han har heller *ikke*
 havt Øje for, at Muslingeskallerne ikke laae hori-
 zontalt i »Laget«; heller *ikke* for, at Skallerne ikke

vare slidte — dette var det forbeholdt den virkelige Opdagelse af slige »Lags« egentlige Natur af lægge Mærke til —; heller ikke for, at Skallerne af de ved vore Kyster levende *smaa* Bløddyr manglede i »Laget«. Men det er jo ogsaa klart nok, at Steenstrup i den Tanke, at han havde at gjøre med »hævede Lag«, ikke har fundet det nødvendigt at gjøre en grundig Undersøgelse af dem. At han virkelig har indskrænket sig til at pille lidt i »Laget«, fremgaaer klart deraf, at han ved denne Lejlighed »ved fortsat Søgning« i Havelse-Dyngen fandt »*nogle* ved Menneskehaand tilformede Flintstykker« og »*nogle enkelte* Spor af Landdyrknokler«, medens det i Comitéens 2den Beretning i 1851 (nemlig da Opdagelsen var skeet) hedder i »Oversigten« p. 7.: »I Løbet af et Par Timer have vi samlet henved 70 saadanne [Flintredskaber]« og p. 8: »Atter talrigere end hine af Mennesker benyttede Stene vare Levningerne af Hvirveldyrene«. Hvor ganske overfladisk han var gaaet frem, sees maaskee bedst deraf, at han ingen Redskaber havde fundet af Hjortetak, medens han i Comitéens 3die Beretning (»Oversigten« f. 1851, p. 210) skriver: »Selv »Hjortetaksspidserne ere et ikke mindre mærkværdigt Bindeled »mellem alle disse Skaldynger, thi paa *ethvert* Punkt, hvor vort Op»hold ikke har været indskrænket til nogle faa Øieblikke, have vi »stedse forefundet saadanne.« Han er da ogsaa saa langt fra at have nogen, selv den svageste, Forestilling om, at Mennesker have foretaget Opdyngningen af disse Skaller, at han ikke alene om Skallerne siger, at de »vare ved Bølgeslag afsatte der« og at Dyngen »er opkastet . . . ved Bølgebevægelse i et Hav, som i Forhold til Landjorden har staaet mange Fod over den nuværende Vandstand«, men at han endogsaa kan mene, at »Flintflekkerne enten ved Bølger eller ved Menneskehaand ere kastede mellem Muslingerne«. Ja, saa fast har han bidt sig i den Forestilling, at Opdyngningen er foretaget af Havet, at han kan antage, at »navnligen synes de ikke just sjeldne Landsnegle (Helices) at antyde, at det er en Stranddannelse eller en Havstok«.

Jeg har givet hans Meddelelse af »de ovennævnte Iagttagelser« in extenso. Thi efter Prof. Lützens ovenfor anførte Fremstilling seer det jo ud, som om der først har været en Tid, da »man« havde opfattet de nævnte Dannelser som hævede Lag; at Steenstrup derefter gjorde »Opdagelsen«;

og at Comitéen ikke kom til noget nævneværdigt Resultat, forskjelligt fra det, Steenstrup formeentligt havde fremsat. Men derved er Sagen stillet fuldstændigt paa Hovedet. Af det alt anførte fremgaaer det evident, at den »man«, der havde talt om »hævede Lag«, netop er Steenstrup selv¹⁾. Forchhammer har maaskee ogsaa meent det samme; men i sin Meddelelse i 1848 fremsætter netop Steenstrup denne Anskuelse med stor Bestemthed. Og inden Comitéens første Beretning foreligger der ingen ny Udtalelse fra ham om Spørgsmaalet. Ydermere skal jeg vise, at han endnu en god Stund efter Nedsættelsen af Comitéen, endnu i 1850, bevarede Forestillingen om »de hævede Lag« og ingen Anelse havde om den rigtige Sammenhæng.

Naar Prof. Lütken siger, at Steenstrup har gjort Opdagelsen uafhængigt af Comitéen, nødes man derfor til at antage, at han ikke har kjendt (eller har glemt) f. Ex. den ovenfor citerede Meddelelse af Steenstrup og at han her saaledes taler om noget, han ikke virkeligt veed Besked om. Thi han tillægger jo netop Steenstrup — inden Comitéens Nedsættelse — lige den stik modsatte Opfattelse af den, han i Virkeligheden havde. Hvad der berører En meest ubehageligt herved, er at denne Fremstilling findes i Videnskabernes Selskabs Oversigter, tilmed da dette er Stedet, hvor alle Comitéens Beretninger ere publicerede.

En Fremstilling, noget forskjellig fra den, som er givet af Prof. Lütken i »Oversigten« for ifjor, finder man i en af en Anonym skrevet Artikel med Titel »Japetus Steenstrup«, i Foreningen »Fremtidens« Nytaarsgave 1869. Det hedder her p. 13: » . . . ; men een Ting er der dog, som vi »her maae fremhæve med en vis Styrke, nemlig *hans* [Steenstrups] *Undersøgelser* over »Kjøkkenmøddingerne« eller »Affalddyngerne fra Urboernes (Steenfolkets) Maaltider »og deres midlertidige eller mere langvarige Ophold ved Danmarks Kyster, *Undersøgelser, hvilke han vistnok udførte i Forening med Forchhammer og Worsaae*, men forhvis Hovedresultat *Æren dog* maa blive hans og ingen Andens.«. Den, der

1) Thi selv om man vilde læse mellem Linierne, er der ikke den ringeste Antydning af, at Steenstrup dengang havde nogen anden Forestilling.

har givet denne Fremstilling og igjen senere benytter den, maa — skulde man synes — mene, at de med »Hovedresultatet« forbundne »Undersøgelser« vare udførte af de tre nævnte Mænd i Forening. Men efter Prof. Lütken's Skildring i »Oversigten« for ifjor maatte Steenstrups Opdagelse være gaaet forud for de Tre's Undersøgelser. — Jeg skulde ikke her have omtalt hiin Artikel af en Anonym, om ikke Prof. Lütken nu, i »Oversigten« (p. 522), havde lyst sig den paa Haand, med den Bemærkning, at den »har været mig til Nytte ved denne Lejlighed, da den »indeholder personlige Oplysninger, der vare mig meddelte af »Steenstrup selv og som ikke paa anden Maade vilde været »mig tilgængelige«.

II.

Comitéens Nedsættelse og den første Beretning fra to af dens Medlemmer.

Nogen absolut sikker Oplysning er jeg desværre ikke i Stand til at give om det Tidspunkt, da den nævnte Comité blev nedsat, saasom de to eneste Steder, jeg har kunnet finde herom, ikke stenime ganske overeens. I »Oversigten« for 1861, p. 368, skriver nemlig Steenstrup i sin, af Prof. Lütken ovenfor let berørte, Opposition mod den af Worsaae fremsatte Tvedeling af Steenalderen: »... mit i 1848 holdte »Foredrag i Videnskabernes Selskab, — hvilket Foredrag netop »skulde for Selskabet motivere Ønskeligheden og Nødvendigheden af kritiske Forskninger i disse Oldtidsforhold og ogsaa »var heldig nok til at foranledige den geologisk-antiquariske »Comité's Dannelse, . . .«. Men den 17de November 1848 sige Forchhammer og Steenstrup: »Selskabet har *ifjor* bevilget . . .«. Jeg vover derfor ikke at afgjøre, hvem der huskede fejl, Steenstrup og Forchhammer et halvt Aar efter, i 1848, eller Steenstrup alene fjorten Aar efter, i 1861; thi i »Oversigten« for 1847 og 1848 finder jeg ikke

noget fast Holdepunkt til at bestemme Tiden for Comitéens Nedsættelse¹⁾. Saameget er dog sikkert, at den var nedsat den 17de Marts 1848; thi i det paa den Dag »bestemte« Budget for »1848« findes der opført 300 Rbd. til disse Undersøgelser. I det seneste er Comitéen altsaa nedsat $2\frac{3}{4}$ Aar forinden Opdagelsen af Skaldyngernes rette Natur forelagdes for Selskabet i Comitéens Beretning. Men det fremgaaer da heraf, at der ikke paa nogen Maade kan være Tale om Nedsættelsen af Comitéen til »yderligere Undersøgelse og Drøftelse« af »Kjøkkenmøddingerne« : (see p. 5), da et saadant Begreb endnu slet ikke existerede dengang Comitéen blev nedsat.

Den 17de November 1848 afgave allerede to af Comitéens Medlemmer, Forchhammer og Steenstrup, to Beretninger, der findes trykt i »Oversigten« for 1848, p. 62—75. Begyndelsen af den fælles Indledning lyder:

»Professorene Forchhammer og Steenstrup meddelte Følgende:

»Selskabet har ifjor bevilget en aarlig Sum af 300 Rbdlr. »i tre Aar til en geologisk-antiquarisk Undersøgelse af Omegnen af Leire, der skulde udføres af D'hrr. Prof. Forchhammer, Steenstrup og Inspecteur Worsaae. Commissionen har benyttet afvigte Sommer, saavidt Medlemmernes øvrige Forretninger og det ugunstige Veir tillod, *for at bestemme denne Egns geognostiske Forhold*, og har nu af dets Medlemmer Prof. Forchhammer og Steenstrup modtaget to særskilte, hinanden supplerende, Beretninger, »hvoraf den første, affattet af Prof. Forchhammer, indbefatter de almindelige geognostiske Forhold, og den anden,

¹⁾ I det den 5te Marts 1847 vedtagne Budget for »1847« findes der ingen Sum opført til disse Undersøgelser. Men da Budgettet ender med disse Ord: » . . . og der bliver endnu til Disposition i Aarets Løb 1000« Rbd., er heller ikke den Mulighed udelukket, at Selskabet kan have bevilget Pengene til Comitéen allerede i 1847. — Isaaftald ere dog ikke de bevilgede Penge blevet brugt, hvad der fremgaaer af Regnskabet for 1847. (Skjøndt der ikke kan tillægges mit subjective Skjøn nogen Vægt, vil jeg dog ikke undlade at bemærke, at jeg antager, at Forchhammer og Steenstrup huskede fejl i 1848.) — See dog Efterskrift II. (p. 45).

»affattet af Professor Stenstrup, de sig dertil knyttende zoologiske Forhold.«

Maaskee vilde det være tilstrækkeligt at anføre disse Ord, der jo tydeligt vise, hvad der havde været Formaalet for Forchhammers og Steenstrups Undersøgelser det Aar; men jeg vil dog for en Sikkerheds Skyld aftrykke nogle faa Stykker af Beretningerne.

Af Forchhammers, p. 67—68: »Endvidere findes »det [»dette sorte Lag med Strandskaller«] ved Stranden i Nærheden af Kattingeværk¹⁾, hvor det naaer en Høide af 20 »Fod over Isefjordens nuværende Vandflade. Jeg tænker mig »at disse sorte muslingførende Lag, som ligge høiere end vi »ifølge alle andre Phænomener kunne antage at Isefjordens »Vandspeil nogensinde i den Jordperiode hvorom her tales, har »naaet, er netop den Tids øverste Tanglinie. Ved dette »Udtryk forstaaer jeg nemlig den øverste Linie, hvor man finder »Tangen om Foraaret langs med Kysten, og hvorhen den ved »Vinterens Storme og Høivande er kastet. Da denne Linie er »betydelig over Vandets almindelige Stand, har jeg benyttet »den til at sammenligne Lagene af de fossile Skaller, over»beviist om, at Muslinglagene, der umiddelbart ere kastede op »ved Bølgerne, aldrig fra samme Vandspeil, ville naae denne »Tanglinies Høide, og at altsaa de Muslinglag, som vi finde »høiere end denne Tanglinie, hidrøre fra en Tid da Vandets »Overflade var høiere i Forhold til det omgivende Land. Tangen »fører Skaller og Smaastene med sig op paa Stranden, og en »saadan Opskylning af Tang gjentaget i en Række af Aar »vilde vel være istand til at samle Stene og Skaller, medens »Jorden blev farvet af Tangens organiske Stof. Hvad der synes »at bekræfte denne Mening er, at de skalførende Gruuslag altid »fremkomme paa bestemte Localiteter, nemlig enten paa For»bjerge og Næs, saasom ved Udløbet af Leireaaen og ved »Langtved, eller i smaa trugformige Fordybninger i Strand»skrænten, saasom ved Kattinge, og det er velbekjendt, at

¹⁾ Jeg (W. S.) bemærker, at man senere erkjendte, at dette var en »Kjøkkenmødding«. (See „Oversigten for 1851“, p. 204.)

»Tangen endnu pleier at samle sig paa lignende Steder paa
»Kysterne.«

Af Steenstrups Beretning (p. 71—75) fremsætter jeg Alt, som kan siges at vedrøre denne Sag. P. 71—72: »Til denne Fremstilling knyttede Prof. Steenstrup nogle speciellere Bemærkninger om Forhold, der i denne Sommer vare iagttagne dels i det ovenforbeskrevne Terrain, dels i Nærheden deraf. Saaledes havde de Skaldyr, som vare forefundne i *de hævede Strandbredde*, næsten overalt vist sig at være de samme, om end ifølge de særegne Leiringssteder *Mytilus edulis* kunde være fremherskende paa det ene Punkt, medens *Cardium edule* eller *Ostrea edulis* kunde være det paa et andet Punkt, hvorfor den specielle Fortegnelse paa de Skaldyr, som paa hvert Punkt iagttoges, her kun vilde have ringe Interesse; *kun fremhævedes det, at Østersen endnu var det eneste Skaldyr, som man med nogen Sikkerhed kunde angive som død for Fjorden og den nærmeste tilstødende Deel af Kattegattet, og at Cardium edule og Littorina littorea ofte havde en for Fjordens Fauna usædvanlig Størrelse.*

»Ved Kattingeværk laae *det hævede Strandlag*, fornemmelig bestaaende af et tykt Lag af Østersskaller 15 Fod over Fjordens Overflade, og tilbød en lettere Undersøgelse, da det ved store Bortgravninger laae blottet i en lodret Væg. I denne paaviste Gaardens Folk et Sted, hvor man for to Aar siden havde ved Bortgravningen truffet Benradet af et Menneske, og deraf saavel som af Folkenes omstændeligere Angivelse fremgik det, at dette Benrad maatte have været dækket af en stor Del af Østerslaget, og dette saaledes *være leiret* der senere end Landets Beboelse. Beviserne for denne Sætning vare ogsaa forøgede i denne Sommer derved, at vi ikke samlede faa Flintflækker imellem Muslingerne i *de hævede Strandlag* paa Bankerne ved de udflottede Strandgaarde i Hersløv Sogn, hvor ogsaa maatte sammenholdes det [af Forchhammer] ovenomtalte Lag over Ferskvandskalken ved Vintermølleme, i hvilket flere Brudstykker af Uner bleve fundne.« — (Dette »Lag« er, ifølge Comitéens Beretning over de i 1851 anstillede Undersøgelser, neppe nogen Kjøkkenmødding; see »Oversigten« for 1851, p. 205.)

Resten af Steenstrups Beretning indeholder dels nogle aforistiske Bemærkninger om Moser og Undersøgelser i disse, anstillede i Løbet af Sommeren, dels »de vigtigste Bidrag til »Landets tidligere Fauna, som i dette Aar vare indkomne til »Universitetsmuseet, og som kunne kaste Lys paa Forholdene i »Landet i hine Tider.«

Hvor overordentligt langt Forchhammer og Steenstrup vare fra at indsee, at de havde havt med Skaldynger at gjøre, der vare opdyngede af Mennesker, sees maaskee allerbedst af den Omstændighed, at Forchhammer anseer dem for at være opkastede af Bølgerne under hine Tidens Vinterstorme, medens Steenstrup stadigt anseer dem for »hævede Strandbredde« og »hævede Strandlag« — men at de dog kalde Beretningerne »hinanden supplerende«. — Forøvrigt indrømmer Steenstrup ogsaa dette ved i den næste Beretning at skrive: »Med Hensyn til deres Oprindelse tydedes de vel endnu i den sidstafgivne Beretning som staaende i Forbindelse med den tidligere højere Vandstand . . .«.

Worsaaes Navn forekommer ikke i Beretningen udover at han var nævnt som Medlem af Comitéen. Det forekommer først i den Beretning, som indeholder Opdagelsen.

Af Regnskabet for 1849 (»Oversigten« for 1850, p. 29) fremgaaer det, at der i det Aar ikke var brugt nogetsomhelst til disse Undersøgelser, skjøndt der i Budgettet for »1849« var opført 400 Rdlr. dertil. Og der foreligger da heller ingen Beretning fra Comitéen i 1849 og 1850. Sagen var saaledes ved at døe hen.

III.

Comitéens 2den Beretning. Opdagelsen.

Beretningen er affattet af Steenstrup¹⁾, afgaves paa Mødet den 1ode Januar 1851 og findes i dette Aars »Over-

¹⁾ Dette var aldeles naturligt; thi Worsaae var endnu ikke Medlem af Selskabet, og det vil senere blive viist, hvorfor det ikke kunde være fristende for Forchhammer, der var ældre Medlem af Selskabet, at afgive Beretningen.

sigt« p. 1—31. Naar man læser den i Sammenhæng med de tidligere og senere Beretninger, undres man noget over nogle smaae Unøjagtigheder i Indledningen og over, at Undersøgelserne ikke omtales i kronologisk Rækkefølge, hvilket dog vilde være det naturligste.

Beretningen begynder saaledes:

»Herr Professor Steenstrup afgav paa Leirecomiteens »Vegne følgende Beretning om Udbyttet af nogle ved Issefjordens »Kyster og i Jylland *sidste Sommer*¹⁾ anstillede geologisk- »antiquariske Undersøgelser angaaende Landets ældste Natur- »og Cultur-Forhold.

»Siden Comiteen [o: Forchhammer og Steenstrup] »afgav sin forrige Beretning om de Undersøgelser, den [o: de] »havde anstillet i Issefjordens Omgivelser, have dens [o: deres »og, for en Deel, Worsaaes] Bestræbelser fornemmelig gaaet ud »paa nærmere at oplyse tvende af de Phænomener, der dengang »vare Gjenstand for dens Fremstilling (see Oversigt over Kgl. »Vid. Selsk. Forh. 1848 S. 62 flg.).«

Da dette maaskee kan synes at være i Modstrid med hvad jeg endte med at sige i forrige Capitel, citerer jeg videre:

»Det ene af disse Phænomener var den tidligere større »Udbredning af Havvandet over en betydelig Del af de lavere »Strækninger, som nu gaae fra Issefjorden dybt ind i Landet »og ofte fjerne sig milevidt fra Fjordens nuværende Bredder. »— Da de foregaaende Undersøgelser allerede havde ført Comiteen [o: Forchhammer og Steenstrup] saavidt, at den »i sin forrige Beretning havde troet at kunne give et nogen- »lunde sammenhængende Billede af det nordlige Sjællands »tidligere Udseende, just med Hensyn til den høist forskjellige »Fordeling af Land og Vand, som var betinget ved at Isse- »fjorden i disse Tider var stærkere forgrenet og havde talrigere »Forbindelser med Kattegattet, maatte den næste Opgave for »Comiteens Virksomhed i denne Retning fornemmelig være »nærmere at fastsætte det Tidsrum, i hvilket hin større For-

1) Hvorfor jeg har udhævet disse Ord, vil der senere blive gjort Rede for

»andring i Forholdet mellem Land og Vand havde fundet Sted.
 »Spørgsmaalet maatte væsenligen stille sig saaledes, om hine
 »ældste Grændser for Havvandet som nu ligge saa fjernt fra
 »Fjorden, tilhørte en Tid, der gik forud for Landets Beboelse,
 »eller om de vare senere end denne, og om de da med nogen
 »Sikkerhed kunde henføres til noget af de tre større Tidsafsnit,
 »som, for Danmarks Vedkommende idetmindste, betegne tre
 »paa hinanden følgende Culturtrin hos Indvaanerne og som
 »sædvanlig benævnes Sten-, Bronze- og Jernalderen. I det
 »Øiemed derfor at komme til en nøiere Erkjendelse af Tiden
 »for de skete Forandringer og forat opsøge saadanne Stedfor-
 »holde, som i den Henseende kunde *love* Oplysninger, har
 »Comitteen [3: Forchhammer og Steenstrup] besøgt flere
 »af de Punkter, *den ikke tidligere havde seet*, navnlig den
 »nordligere Del af den i Fjorden liggende Jægersprishalvø
 »eller Hornsherred. Netop der have vi, ikke lidet veiledede
 »ved de Fingerpeg, Districtslægen Hr. Kammerraad Kjeldahl
 »gav os, været heldige nok til Vest for Trollegaardene at finde
 »Grændserne for den tidligere høiere Vandstand, de hævdede
 »Havstokke, liggende i et saadant Forhold til flere Gravhøje,
 »at en Udgravning af Høiene og Gjennemgravning af Hav-
 »stokkene med største Rimelighed *maatte* oplyse det indbyrdes
 »Aldersforhold. Til andre Tidsbestemmelser fandtes et lige-
 »ledes gunstigt Punkt længere imod Syd ved nogle Ud-
 »flyttergaarde fra Overdraaby, hvor den hævdede Strandbred
 »stod i en saadan Forbindelse med Enden af en Tørvemose,
 »der synes rig paa mange interessante Natur- og Kunstprodukter,
 »at ogsaa herfra vigtigere Oplysninger turde ventes. — De mere
 »udstrakte Gravninger, som vilde være nødvendige til Løsningen
 »af Tidsspørgsmaalene, foretrak Comitteen imidlertid at *udsætte*
 »*til næste Sommer*, dels fordi dens Medlemmers øvrige For-
 »retninger ikke vilde tillade dem at være længe nok *samlede*
 »til Fuldendelsen af slige Foretagender, dels fordi det i det
 »hele maatte anses vanskeligere og under alle Omstæn-
 »digheder kostbarere, i daværende folketrange Tid [1850 var
 jo et af Krigsaarene] at sætte tilstrækkelig mange Folk i Ar-
 »bejde ved Gravningerne.«

Som man seer, har dette «Phænomen» slet ikke været

Gjenstand for nogen Undersøgelse; man har kun foretaget en Recognoscering. Og jeg kan straks tilføje, at den har fundet Sted om Foraaret, ikke om Sommeren, som man skulde formode af Sammenhængen. Det hele er ikke andet end Ord, Ord, som skulde tyde hen paa, at der endnu bestod en Continuation af de tidligere Undersøgelser. Dette »Phænomen« blev ikke blot udsat til »næste Sommer«; der blev aldrig mere skjænket det en virksom Tanke af Comitéen: det omtales ikke i nogen senere Beretning.

Efter denne Indledning hedder det: »Det andet Phænomen »som i *afvigte Sommer* beskjæftigede os [c: hele Comitéen], »have vi forsaavidt forfulgt med større Fremgang, som Undersøgelserne ikke blot ere forberedte men ogsaa førte saa langt, »at der allerede foreligger et bestemt og meget vigtigt Udbytte. »— Det vil af foregaaende Meddelelser erindres, at en væsentlig »Anledning til den Række af Undersøgelser, som af Comitéen »[c: Forchhammer og Steenstrup] anstilledes omkring »Issefjorden, *tildels* skyldes nogle mærkværdige Opdyngninger »af Østers og andre Havmuslinger, der i Form af hele Lag »eller Banker vare iagttagne paa enkelte Steder ved denne »Fjords Bredder, liggende i en Højde af 12–20 *Fod* over »dagligt Vande; ligeledes vil det erindres, at slige Lag vare »af Comitéen gjenfundne paa flere Punkter i denne Egn, og »at man [c: Steenstrup, i hans af Comitéen uafhængige »Meddelelse fra 1848] allerede gjentagne Gange hermed havde »sammenstillet lignende Forhold, som vare iagttagne ved Fjor- »dene i Jylland, navnlig ved Mariager- og Limfjorden. Foruden »den paafaldende Forekomst af hine store Masser baade saa »høit over det nuværende Havspeil og med saa stor Udbredning »i Landet, havde disse Østers- eller Muslingbanker endnu hen- »draget Opmærksomheden paa sig ved den Mærkelighed, at »man mellem Skallerne af Sødyrene havde fundet Spor af »Kunstprodukter, saasom Potteskaar, Flintflækker og andre Red- »skaber fra Stenalderen, sædvanligen [c: i to tidligere omtalte »Tilfælde: Krabbesholm og Havelse] ledsagede af enkelte Lev- »ninger af Landpattedyr. Derved blev det altsaa utvivlsomt, »at i hvilket Forhold man end vilde stille disse Banker til de »ældre Havstokke, kunde deres Dannelsesetid ikke lægges længere

»tilbage end til Danmarks første Beboelse. Med Hensyn til »deres Oprindelse tydedes de vel endnu i den sidstafgivne Beretning [paa forskjellig Maade] som staaende i Forbindelse med »den tidligere høiere Vandstand, der da nøie skildredes, men »de betragtedes [af Forchhammer, men ikke af Steenstrup] dog kun som Virkninger af enkelte høiere Vandgange af »en voldsommere Natur og kortere Varighed, og holdtes som »saadanne [ikke af Steenstrup, men af Forchhammer] »vel adskilte [dog ikke bedre end at Forchhammer, som jeg senere skal omtale, i Mellemtiden havde kaldt dem »de hævede Havstokke« og »hævede Østers- og Muslingebanker«] »fra Virkningerne af den stadigere og roligere høiere Vandstand, »der betegnedes ved de hævede Havstokke [hvilket Steenstrup stadigt havde anset Dyngerne for] og Fjordbunde, som, »dækkede med Sødyrlevninger, nu strække sig langt op i Dalene »og Lavningerne. Denne udhævede Forskjæl have vore [v: »hele Comitéens] fortsatte Undersøgelser gjort endnu betydeligere, idet de have ledet til Vished om, at det kun er mere »uegenligen og i alle Tilfælde kun middelbart, at disse uhyre »Opdyngninger af Sødyr skyldte den tidligere høiere Vandstand »deres Tilblivelse. Det er antageligt, at høiere Vandgange »kunne have ordnet og lagt i deres nuværende Stilling endel »af hine Masser af Sødyr, men oprindeligen de blevne samlede »og opdyngede paa disse Steder ved ganske andre Kræfter. »For at Opdyngningernes sande Natur bedre kan erkjendes, »hidsætte vi korteligen Resultatet af vore Undersøgelser paa de »enkelte Punkter.

»Vi begynde med tvende Punkter i Omegnen af Frederikssund, *hvilken By har dannet ligesom et Midtpunkt for vore »Undersøgelser i dette Aar*; disse Punkter ere Strandskrænterne ved det tæt udenfor Byen liggende Færgested: »Bilidt«, og »Skrænterne af Veirmøllebakken ved Havelse-Mølle, beliggende » $\frac{3}{4}$ Mil fra Frederikssund ved Strøaaens Udløb i en lille Vig »af Issefjorden. *Paa begge Punkter har Meddelelsen allerede henledet Opmærksomheden ved en foreløbig Beretning oplyst ved et Træsnit*, i Oversigt over Videnskabernes »Selskabs Forhandlinger for Aaret 1848 S. 7—11.«

Det er muligt, at Prof. Lütken ved de af mig frem-

hævede, nys citerede Ord¹⁾ er blevet bragt til den Tro, at Steenstrup allerede i 1848 var paa det Rene med disse Opdyngningers Natur. At han i saa Tilfælde har misforstaaet Steenstrup fuldstændigt, er dog nu hævet over enhver Tvivl efter hvad jeg har paaviist i 1ste Capitel.

Beretningen om Opdagelsen skal jeg vende tilbage til i næste Capitel. Hvilken overordentlig Opsigt Opdagelsen vakte her i Landet, bærer Prof. Lützens Udtalelse vistnok tilstrækkeligt Vidne om. At den, en Tidlang, blev anset for en »Umulighed« i Udlandet, fremgaaer af det nedenfor (p. 25—26) anførte Citat af Worsaae.

IV.

Hvem var den egentlige Opdager?

For at besvare dette Spørgsmaal har jeg bl. a. gennemgaaet hele vor Literatur om denne Sag indtil 1862 incl.

A. Foreligger der fra Nogen af Comitéens Medlemmer nogen Udtalelse, der peger hen paa, at han betragtede sig som Opdageren?

Forchhammer har, det jeg veed af, slet ikke særligt udtalt sig om hele Sagen efter Opdagelsen

¹⁾ Eller maaskee af følgende Ord af Steenstrup (i Universitetsprogrammet for 1862, p. 10, Noten): „Med Hensyn til alle de enkelte Data, der angaae Kjøkkenmøddingerne og som skyldes den af det Kgl. D. Videnskabernes Selskab dannede Comité til disses Undersøgelse, maa jeg henvise til de af mig i Forening med Comitéens to andre Medlemmer, D'hr. Conf. Forchhammer og Prof. Worsaae, afgivne Beretninger i Oversigterne over det Kgl. D. Videnskabernes Selskabs Forhandlinger for 1848. S. 1—12; 62—75; . . .“.

Steenstrup har udtalt sig flere Gange, men intetsteds fremsat nogen Yttring, der kunde tyde hen paa, at det var ham, som var Opdageren; ja nogle af hans Udtalelser tyde endog bestemt paa, at det ikke var ham. I sin Opposition mod Worsaaes Tvedeling af Steenalderen i Danmark siger *Steenstrup* saaledes («Oversigten» for 1859, p. 172): »Foruden den almindelige Interesse, Sagen selv frembyder som et Bidrag til Kulturudviklingen hos Nordens ældste Folkefærd, har den nemlig for mig tillige en ganske særegen; baade *har jeg jo taget personligen Del i at tilvejebringe og klare den Række af Kjendsgjæringer*, hvilke paa den ene Side ere brugte til Støtte for Tvedelingen, og dernæst vil den ældste Kulturperiodes Sønderfalden i to forskjellige Perioder — saavidt disse virkelig maatte kunne paavises — have en væsentlig Betydning for Studier, der i to fulde Tiaar meer eller mindre uafbrudt have beskæftiget mig, jeg mener mine Studier af Landets forhistoriske Fauna og Flora.» — Og paa det Møde, hvor Worsaae bl. a. sagde det, jeg straks (p. 26) skal citere, yttrede *Steenstrup* i sin Opposition mod ham (ifølge «Oversigten» f. 1861, p. 306): »Skjøndt jeg ikke kan dele min Collegas Mening om den Bevisstyrke for Tvedelingens Naturlighed og Rigtighed, der mentes at være i de iøvrigt meget vigtige og interessante Kystfund, hvorom den sidste Halvdel af Foredraget gav os nærmere Oplysninger, og jeg ogsaa i denne Henseende maa tillade mig at fremsætte enkelte Bemærkninger, saa er det dog ikke denne Side af Foredraget, der særligt fordrer et øieblikkeligt Gjensvar, og mine Bemærkninger herom udsætter jeg gjerne til et følgende Møde; men hvad der paalægger mig det som Pligt, saavel imod mig selv som imod *den Comitee, hvis Undersøgelser have fremkaldt de Resultater*, hvorpaa vor Collegas Anskuelser om Tvedelingen for en saa væsentlig Del ere støttede, øieblikkeligen at tage Ordet, er dels den meget besynderlige og aldeles urigtige Maade, hvorpaa Professor Worsaae havde opfattet de af mig tidligere [i denne Strid] her i Selskabet meddelte Iagttagelser og anstillede Betragtninger over Landets almindelige ældste Kulturforhold og de derpaa støttede Indvendinger imod den af ham fremsatte Tvedeling af

»Stenalderen; dels enkelte i Foredragets Løb henkastede »Yttringer om Comiteens Undersøgelser, der ikke kunne andet »end opfattes vrangt eller paa en Maade, som disse Under- »søgelser ikke kunne være tjente med, og som de heller ikke »have fortjent.« — Denne Passus vidner tydeligt nok om en vis Forbittrelse, der heller ikke var grundløs, saasom Worsaae (see p. 27) temmelig spydigt havde yttret sig om Steenstrups »Anelse«. Men alligevel gik Steenstrup ikke videre end til at ville hævde Opdagelsen (»Resultaterne«) for Comitéen som Heelhed.

Og det maa i Sammenhæng hermed erindres, at medens Steenstrup ikke for sig alene vindicerer Æren for den rigtige Tydning af Dyngerne, saa er der andre Dele af Undersøgelsernes Resultater, som han (med fuldkommen Ret) tillægger sig Æren for, uagtet disse i sin Tid i vedkommende Beretning vare blevet omtalt under Eet med alt det øvrige, som var det hele Comitéens.

I Comitéens 3die Beretning paavises saaledes det interessante Forhold (»Oversigten« for 1851, p. 219—221), at Dyngedannerne havde tam Hund, hvilket godtgjøres ved at visse Been, særlig Hvirvlerne, af Fuglene næsten manglede i Dyngerne, skjøndt de i Størrelse »overgaae langt de mange smaae Knokler »og Fragmenter af saadanne, som vi have indsamlet af Fugle, »mindre Pattedyr og Fisk«, og ved at de lange Knogler baade af Pattedyr og Fugle manglede Enderne. Her, som Reglen er i de første Beretninger, er »vi« og »man« Subjectet. Men at det var Steenstrup, der havde faaet Øje derpaa, hævder han allerede i Beretningen i »Oversigten« for 1853, p. 21: ». . . at jeg »deraf troede at kunne paa en langt mere tilfredsstillende Maade, »end tidligere, godtgjøre, at Urindvaanerne havde stedse havt »tamme Hunde om sig«, og p. 22: ». . . sluttede jeg deraf »at disse knokkelgnavende Dyr havde været med vore Urfolk »overalt, og at forsaavidt altsaa som de havde været af Hunde- »slægten, maatte det have været tamme Hunde.«

Endeligt *Worsaae*: I den af Steenstrup rejste Strid om Steenalderens Tvedeling siger han (»Oversigten« for 1861, p. 235): »Ligesom ved tidligere formeentlige Umuligheder [i Arkæologien], til hvilke, som bekjendt, Forklaringen af Af-

»faldsdyngerne eller »Kjøkkenmøddingerne« længe, skjøndt ogsaa »forgjæves, er bleven henregnet, vil da under alle Omstændigheder den [af Steenstrup] reiste Tvivl [om Steenalderens Tvedeling] faae den Fortjeneste, at have bidraget Sit til at rense »Forskningen og fremtvinge det endelige Resultat i større Klarhed og Omfang.«

Et Par Sider senere udtaler Worsaae sig imidlertid med ganske anderledes Tydelighed (Ibid. p. 237—238): »Det var »et eget Træf, at jeg, om ikke for første Gang, saa dog for »første Gang udførligere, skulde udtale denne Anskuelse [i »1844, »at Oldsagerne af Steen ikke hidrøre ganske fra een »og samme Tid,«] ved Fremviisningen i det Kgl. Nordiske »Oldskrift-Selskab af et stort Fund af Flintflækker og raat tilhuggede Flintstykker fra Kysten af Egø eller Eiø ved Korsør, »netop eet af de Kyst-Fund, som senere med andre lignende »har tjent til Grundlag for Delingen af Steenalderens Mindesmærker i to Tidsrum, og som i Forbindelse med Fundene »fra Affaldsdyngerne nu er bleven henført til den ældre Steenalder. Men hvormeget man forresten dengang (i 1844) savnede »et saadant Stof til mere udstrakte Undersøgelser og Sammenligninger i denne Retning, fremgaaer deraf, at Oldskrift-Selskabets Oldsag-Comitee ikke turde anerkjende fire af Eiø »Fundets raat, i Øxeform tilhuggede, Flintstykker (af den nu »saa vel bekjendte og hyppig forekommende, trekantede Art) »for virkelige Redskaber, men fandt det »rimeligere, at de »snarere kun ere en halv tilfældig Form, som er opkommen ved Afslagningen«. Hele Eiø-Fundet selv ansaaes simpelthen for »Levningerne af et fordums Værksted for »Færdigelsen af Flintredskaber«, og samme ufuldstændige Forklaring gaves kort efter over tre tilsyneladende lignende »Fund fra Øer under Kysten af Bahuslehn.

»Men kjendte man saaledes kun lidt til Kystfundene, »kjendte man dog endnu mindre til Affaldsdyngerne eller »»Kjøkkenmøddingerne«. Endnu i 1849, fem Aar efter, blev »det almindelig antaget, at de Skaller af Østers, Muslinger og »Snegle, som i stor Mængde efterhaanden vare trufne paa »temmelig høie Skrænter ved Fjordbredderne, maatte være »»Stranddannelser«, »hævede Strandlag«, og følgelig Vidner

»enten om en fordums høiere Vandstand eller om en Hævning
 »af Landet. Hidtil vare rigtignok ogsaa ikkun forholdsviis faa
 »Spor af menneskelig Virksomhed opdagede i Skallagene.

»*Et heelt Vendepunkt i Sagen blev det første store*
 »*Fund, som jeg Aaret efter (1850), i Forening med Hr.*
 »*Godseier Olsen, var saa heldig at opdage i Meilgaards*
 »*Dyngen mellem Randers og Grenaa. De ikke faa, i Affalds-*
 »*dyngen selv udgravede Redskaber af Flint og Been tilligemed*
 »*spaltede Dyrebeen, Potteskaar og Trækul lode paa Stedet*
 »*strax formode, at Dyngen ikke kunde tilfældig være sammen-*
 »*skyttet af Havet, men at den maatte indeslutte Rester af*
 »*Maaltider, som Indbyggerne i Steenalderen havde holdt i*
 »*Dyngens umiddelbare Nærhed. Hr. Prof. Steenstrup, der*
 »*allerede tidligere havde næret grundede Tvivl om den ældre*
 »*Forklaringsmaaades Rigtighed og ahnet et lignende Resultat,*
 »*foretog da først alene og senere i Forening med Conferents-*
 »*raad Forchhammer og mig, paa den geologisk-antiquariske*
 »*Comitees Vegne, nye Undersøgelser, saavel af en lignende*
 »*Dynge ved Havelse som af forskjellige andre [ifølge Beret-*
 »*ningen dog kun eet, nemlig »Bilidt«], tilsvarende Punkter.*
 »*Ved disse sammenlignende Undersøgelser, og ikke mindst*
 »*ved Prof. Steenstrups Sammenstillinger af de forefundne spaltede*
 »*Dyrebeen, fremgik det med yderligere [cfr. Prof. Lütken's*
 »*»yderligere«] Klarhed, at de hidtil fundne Affaldsdynger af denne*
 »*Art væsentligst maatte være Levninger fra Maaltider. Efter*
 »*den Tid er der, som bekjendt, opdaget en stor Mængde ganske*
 »*lignende Skaldynger, spredte omkring paa Kysterne af Liim-*
 »*fjorden og af Østjyllands øvrige Fjorde¹⁾, saavel som paa*

¹⁾ Hermed sigtes dertil Steenstrups Undersøgelser (i 1851) i Comitèens 3die Beretning (i „Oversigten“ for 1851, p. 180—204) — „Bagefter er enhver Opdagelse let“ siger H. C. Ørsted etsteds. Det vil, troer jeg, neppe være let at finde en bedre Illustration hertil end den, Steenstrup afgav i denne Sag, l c. p. 182: „ . . . Derimod fandt jeg i „Forbigaaende ikke langt fra Gaarden Rørdal, paa den øvre Skraaning „af de her ikke høie Østerbakker [ikke Østeråbakker], en mere hvidlig „Plet, paa hvilken en Blanding af de ovennævnte fem Skaldyr, som sæd- „vanlig udgjøre de langt overveiende Bestanddele af de hidtil bekjendte „Kjøkkenmøddinger, *oppløides*, og mellem disse enkelte men utvivl- „somme Flintflækker. Opdyngningens Natur havde jeg derfor

»flere Øer, paa de nordlige Kyster af Fyen og Sjælland og
 »tildeels paa Kullaberg i Skaane. Allevegne have de fundne
 »Skaller, Dyrebeen og Redskaber af Steen og Been viist sig
 »at være til en saa høist paafaldende Grad overensstemmende¹⁾,
 »at man efter de talrige vundne Erfaringer næsten nu forud
 »bestemt kan sige, hvilke særegne Skaller, Dyrebeen og Red-
 »skaber enhver nyopdaget Affaldsdyngne vil indeholde.«

For Sikkerheds Skyld bør jeg maaskee her bemærke, at Worsaaes Udtalelse om Betydningen af hans Undersøgelse af Mejlgaardsdyngen ingenlunde fremsættes *for* at vindicere Opdagelsen for ham; men som hele Sammenhængen af disse Steder og det Efterfølgende, som jeg ikke har medtaget, tydeligt viser, er Tankegangen i hans Udtalelse denne: De Flint-sager fra Egø-Fundet, som han i 1844 ansaae for Redskaber, havde man dengang ikke villet anerkjende som saadanne, og derom var man [m. Undt. af Steenstrup] dog enig nu; — de som »hævede Strandlag« tidligere ansete Dynger viste hans Undersøgelse ved Mejlgaard vare Affaldsdynger; man havde længe [i Udlandet] anseet dette for en Umulighed og dog vare Alle nu enige derom; — hans Tvedeling af Steenalderen ansaae nu ogsaa Steenstrup som en Umulighed; men Tiden vilde ogsaa nok give ham Ret heri som i de andre Tilfælde.

Vi see da her, at Worsaae aldeles redebont giver Steenstrup hvad der var hans²⁾ Andeel i Sagen; men ligesaa tydeligt see vi ham udtale, at den egentlige Opdagelse (»Et heelt Vendepunkt i Sagen«) var hans egen — og om Nogen skulde lægge Vægt derpaa — »i Forening med Hr. Godseier

„ingen Tvivl om. Den syntes her kun at have en ringe Omfang, og
 „dens Høide over Fjorden kunde vel omtrent være 50 Fod.“ Selve
 Kjøkkenmøddingen havde han altsaa slet ikke seet, men var dog paa
 det Rene med, at en saadan fandtes i Jorden under ham.

1) Altsaa var der endnu ikke fundet nogen „Kjøkkenmødding“ fra den yngre Steenalder.

2) Ibid. p. 240: „ . . . min ærede Ven og Collega Professor Steenstrup,
 „som har saa stor Fortjeneste af vor Kundskab baade om Affaldsdyng-
 „erne og om vort Lands forhistoriske Fauna, . . . “. — Og, ibid. p.
 285: „Prof. Steenstrup, hvem Undersøgelsen og Bestemmelsen af
 „Dyreklokkerne fra Affaldsdyngerne udelukkende skyldes, . . . “

Olsen«. Og saa lidet anseer han sin Opdagelse anfægtet af Steenstrups »Tvivl« og »Anelser«, at han end ikke bryder sig om at afdisputere ham Ret til at kalde dem »tidligere«¹⁾, en Betegnelse, som dog maa have været noget dulmende, saa meget mere som Worsaae *ikke* havde nævnt, hvem det var, som havde anseet Affaldsdyngerne for »»Stranddannelser«, »»hævede Strandlag«, og følgelig Vidner enten om en for-
dums høiere Vandstand eller om en Hævning af Landet.«

At Steenstrup i sit Svar indskrænker sig til at ville hævde Opdagelsen for Comitéen i dens Heelhed, har jeg alt tidligere paapeget.

B. Fremgaaer det nu af Beretningen om Opdagelsen, at denne skyldes Worsaae?

Jeg vender nu tilbage til Beretningen: Først omtales Dyngen ved Havelse, p. 4—12. »De Undersøgelser, som »dels Meddeleren dels Comiteens tre Medlemmer i Forening²⁾ have »anstillet i denne lodrette Væg, ere i det Væsenlige følgende.« Det omtales nu, at den nederste Deel af Banken bestaaer af Gruus og Sand, med enkelte Skaller af Sødyr, Smaastene o. s. v., at disse Sager ere ordnede ved Bølgeslag og at Skallerne ere vandslidte; »Opad dannes den af finere Sand af en brunlig »eller sortladen Farve, som om det var bleven blandet med »Muld eller vegetabiliske Stoffer.« I Bankens øverste Deel, der væsentligst bestaaer af Skaller af Østers, Blaamuslinger og Hjertemuslinger, ere Skallerne derimod »uden al Slid« og de ligge ikke ordnede i Læg eller Striber men i Bunker eller Hobe, der ofte endogsaa bestaae af samme Art Muslinger; de ere »ei heller leirede paa deres flade Sider eller paa nogensomhelst anden Maade ordnede;« der findes Aske og Kulbrokker mellem dem o. s. v., saa »at de end

1) Hvorledes det forholder sig med Berettigelsen af at kalde Steenstrups Tvivl og Anelser »tidligere«, vil blive viist nedenfor (p. 38).

2) Altsaa i Overensstemmelse med Worsaaes: »... Steenstrup ... først alene og senere i Forening med Conferentsraad Forchhammer og mig ... «.

»ikke kunne tænkes at have været udsatte for den allermindste
 »Bevægelse af Vand, inden de ere blevne bedækkede af nye
 »Masser, under hvilke de da have beholdt deres oprindelige
 »Stilling.« Der findes iblandt dem Stene, som »bære umis-
 »kjendelig Spor af at have været stærkt gennem-
 »glødede.« Og der findes en betydelig Mængde Redskaber
 af Flint og Been samt Potteskaar, og endeligt findes der Knogler
 af Fisk, Fugle og Pattedyr, og de lange Knogler af disse ere
 tydeligt kløvede efter Længden, for Udtagelsen af Marven.

Det hedder derpaa, p. 12—15: »I Skrænterne ved Færge-
 »stedet »Bilidt« forefandt vi *allerede paa en tidlig Foraars-
 »udflugt* særdeles heldigen blottede Vægge, der strax lode os
 »erkjende flere Forhold, som forhen vare undgaaede os, og
 »*ved et senere Efteraarsbesøg* fandt vi disse Forhold *væsen-
 »ligen* igjen i de nye Vægge, som imidlertid vare fremkomne
 »ved Massens Borttagelse til Veifyld o. s. v., og som i Længde
 »udgjorde en Strækning af 40 Alen. Bakkens dobbelte Sam-
 »mensætning viste sig nemlig meget tydelig. I den nederste
 »Halvdel var den som i de Bakker ialmindelighed, der ere
 »dannede ved Opskylning af Havet, og bestod af Grus, Sand,
 »Smaasten og mer eller mindre slidte Sødyrskaller. Lige-
 »som ved Havelse indesluttede den øverste Halvdel ikke blot
 »Bestanddele, der ellers ere fremmede for saadanne Opskyl-
 »ninger, men frembød dem ogsaa i en Leiring, der er ligesaa
 »usædvanlig for saadanne Dannelser som uforenelig med disses
 »Dannelsesmaade. I og mellem de temmelig regelmæs-
 »sige Lag af Østers- og Muslingskaller, af Sand, Grus o. s. v.,
 »hvoraf denne øverste Halvdel bestod, fandtes der nemlig ikke
 »sjelden Flintflækker, som maatte være tildan-
 »nede ved Menneskehaand, samt enkelte Potte-
 »skaar; der forekom fremdeles Smaalag og Striber af Aske
 »og Kulgrus, og det saa hyppig at den øvre Halvdel af
 »Bakken derved fik et noget graaligt Udseende imod den
 »nedre; endelig stak der i forskjellig Høide frem af Væggen
 »haandstore rundede Stene, der bare umiskjendelige Spor af
 »at have været glødede. Disse Sten forekom dels spredte,
 »dels stillede tæt ved Siden af hinanden i Rækker af et Par
 »Fods Længde, og viste sig at danne ligesom smaa Brolæg-

»ninger inde i Lagene, idet de befandtes at slutte sig ligeledes
 »ganske tæt sammen i Retningen indad i Væggen. Denne
 »sluttede Stilling af møre og ved Heden sprængte Stene, var
 »altfor regelmæssig til at Vandbevægelser skulde kunne have
 »frembragt den, og Formodningen om at den kun ved Menne-
 »sker kunde være bleven frembragt, forøgedes ikke lidet derved,
 »at der fra disse Steenflader altid udgik til Siderne Striber af
 »Kul og Aske, ret som om de havde været smaae Arnesteder,
 »en Anskuelse, som dog trænger til en nærmere Undersøgelse.
 »Forresten fandt vi dem saaledes stillede i og mellem Skaller
 »og Skalbrotter, der vare leirede paa deres flade Sider, at en
 »Vandbevægelse, som kunde antages at have hidført og ordnet
 »disse lettere Dele, vist ikke kunde antages at have hidført og
 »stillet Stenene.«

»De ved Menneskehænder paavirkede Bestanddele af Ban-
 »ken bleve saaledes ogsaa her baade for talrige og for meget
 »udbredte i denne, til at de ikke tillige skulde være væsenlige;
 »de kunne ikke længere antages at være blot tilfældige Ind-
 »blandinger hidrørende derfra, at Mennesker en enkelt Gang
 »have færdedes i Nærheden af dette Sted, og hændelsesvis tabt
 »eller forsætlig bortkastet nogle Flintredskaber, Potteskaar o. s. fr.,
 »som da Bølgen senere kunde have tumlet lidt om med, indtil
 »den tilsidst efterlod dem med Skallerne af Sødyrene paa den
 »Strandbred, hvorfra den efterhaanden trak sig tilbage. Meget
 »mere maatte det Hele gjøre det Indtryk, at Bankens Materi-
 »alier havde samlet sig lige ved eller dog i Nærheden af
 »Menneskers Opholdssteder og endel af dem tillige ved Menne-
 »skers Indvirkning. Det var umuligt længere at tilbageholde
 »den Tanke, at naar Striber af Kul og Aske, Potteskaar og
 »glødede Stene findes igjennem det hele Lag og saaledes
 »tydelig vise, at Mennesker havde havt Baal paa et saadant
 »Sted i en længere Tid-følge, og det -- hvad allerede enkelte
 »Pattedyrknokler tyde hen paa -- til deres Fødemidlers Til-
 »beredning, saa kunde de uhyre Masser af Skaller af Østers
 »og andre Muslingarter, der alle ere spiselige, maaskee netop
 »være Levninger af den Føde, de her fortrinsvis have tilberedt.
 »I dette Tilfælde vilde altsaa den hele Opdyngning af Skaller
 »have fælleds Oprindelse med Kullene, Asken, Stenene o. s. v.

»De her fremkaldte Formodninger bleve, som vi have
 »seet, fuldstændigen bekræftede ved vort ovenfor skildrede Ud-
 »bytte af Undersøgelserne ved Havelse Mølle.

»Førend vi forlade Bankerne ved »Bilidt«, maa vi dog
 »endnu tilføie, at der er bortført en overordenlig Mængde af
 »Gruset og Skallerne til Veifyld paa de nærmeste Veie, Gange
 »i Haver o. s. v., og deraf vil man da let kunne forklare sig,
 »hvorfor man ikke sjelden paa disse Steder kan ved nogen
 »Søgning finde Flintflækker og maaskee ogsaa andre Steenred-
 »skaber. Med Hensyn til den horizontale Udbredning af Østers-
 »og Muslinglaget maa vi angive, at dette forekommer i en
 »betydelig Udstrækning i Underbakkerne, som ligge mellem
 »Fjorden og det egenlige Høiland, ved hvis Fod vi endnu
 »fandt det.

»Efterat være komne til en klar Overbevisning om
 »Forholdenes sande Natur paa disse Punkter, og derefter
 »at have kastet Blikket tilbage paa de lignende Punkter, der
 »dels ere iagttagne i Issefjordens Omgivelser, dels ere bekendte
 »fra Jylland, og som i foregaaende Beretninger [o: i Steen-
 »strups første »Meddelelse«] ere ansete for overensstemmende
 »med dem, kunde vi ikke tilbageholde den Overbevisning, at
 »alle disse Dynger af Østers- og Muslingskaller —
 »saa uhyre de end synes —, der alle have henledet Opmærk-
 »somheden paa sig ved de Sten- og Benredskaber, som ere
 »fundne i dem, ligeledes skyldte menneskelig Virk-
 »somhed deres Tilblivelse, og vilde kun afvige fra hin-
 »anden i den større eller mindre Omleiring, som de oprindelig
 »ved Menneskehaand samlede Masser af Skaller o. s. v. senere
 »kunde have lidt ved Vand. Dette kan være kommen i Be-
 »røring med dem, enten derved at Bølgerne fra Stranden til
 »enkelte Tider have kunnet naae op til dem, eller derved, at
 »Bække og Indvande ere komne til at overskylle dem. Om
 »et Par af de Punkter i Jylland, hvorpaa slige Østerslag findes,
 »er Comiteen dog saa heldig at kunne meddele meget lærerige
 »Oplysninger, der baade godtgjøre Rigtigheden af de her
 »yttrede Anskuelser og endmere vise den Vigtighed, disse
 »Dannelser have for vore Kundskaber om Landets ældre
 »Forhold.

»Et af Comiteens Medlemmer, Inspecteur Worsaae, har »nemlig paa en antiqvarisk Embedsreise i Jylland *i afvigte* »*Sommer havt Leilighed* til nærmere at undersøge en meget »betydelig Østersbunke*) imellem Randers og Grenaa ved »Mejlgaard, fra hvilken Bunke Ejeren, Hr. Proprietær Olsen, »tidligere havde indsendt til Oldsagsmuseet en imellem Østers- »erne funden Benkam, hvorved Oldgrandskernes og Natur- »forskernes Opmærksomhed var bleven henvendt paa dette »Sted.«

Det skildres nu p. 16—19, at Banken nederst bestod af Strandsand bedækket af en sortagtig Muld; at Dyngen væsentligt bestod af Østers, men at der spredt mellem disse ogsaa fandtes en heel Deel Hjertemuslinger, Blaamuslinger og Strand- »snegle; »at de heller ikke som døde Skaller kunne være syn- »derlig omkastede af Vandet, derom vidner noksom Skallernes »uslidte Tilstand [udhævet i Beretningen]«; »at der alle vegne »i det tætte Lag af hine spiselige¹⁾ Dyrs Skaller sporedes mange »Trækul«; at der ogsaa fandtes Aske deri; »og at der spredt »igjennem hele Østersdyngen fra øverst til nederst *virkelig* fore- »kom forarbejdede Gjenstande af [Flint,] Ben og Hjortetak, samt »brudte og ituslaaede Knokler af Pattedyr og Fugle;« samt at der fandtes »et Brudstykke af Lerkar.«

I Tilslutning hertil omtales da, p. 19—23, hvad der paa Oldnordisk Musæum og i Kongens particulaire Samling fandtes af Kunstproducter og Pattedyrknogler fra en Banke ved Krabesholm ved Liimfjorden, hvilke Proprietair Dahlsgaard havde indsendt deels i 1837, deels i 1831. Og Omtalen heraf indledes med disse Ord: »Opmuntret af *det rige Ud- »bytte til Sammenligning af Forholdene, som denne Banke »[ved Mejlgaard] havde afgivet*, lod Inspectør Worsaae sig »det være magtpaaliggende at tilveiebringe et Overblik over »forskjellige Fund, der tidligere fra lignende Steder vare ind-

*) »Saaledes kunne vi maaske for Eftertiden snarere kalde disse Opdyng- »ninger, for at ikke Misforstaaelse skal opstaa ved Benævnelsen: Østers- »banke, der tillige, som bekendt, har en ganske anden Betydning.«
[Betegnelsen »Østersbanke« var ikke blevet brugt i Forchhammers og Steenstrups tidligere »fælles« Beretning.]

1) Cfr. Prof. Lützens ovenfor (p. 4.) citerede Ord.

»leverede til Museet for Nordiske Oldsager i Kjøbenhavn.«

Af selve Beretningen faaer man saaledes paa ingen Maade Indtrykket af, at Opdagelsen skyldes Worsaae. Det hedder jo, at »Frederikssund . . . har dannet ligesom et Midtpunkt for vore Undersøgelser«; at disse ere anstillede »sidste Sommer« og »afvigte Sommer«; at »Bilidt« dog er beseet baade »paa en tidlig Foraarsudflugt« og »ved et senere Efteraarsbesøg«; at »de *her* fremkaldte Formodninger bleve . . . fuldstændigen bekræftede ved . . . Undersøgelserne ved Havelse Mølle«, medens der om Worsaaes Undersøgelse af Dyngen ved Mejlgaard blot siges, at den, tilligemed Sagerne fra Krabbesholm, for et Par Punkter i Jylland godtgjorde Rigtigheden af de lige iforvejen yttrede Anskuelser, »at alle disse Dynger af »Østers- og Muslingskaller . . . ligeledes skyldte »menneskelig Virksomhed deres Tilblivelse«, hvilke Ytringer Beretningen (»paa Leirecomiteens Vegne«) fremsætter »efterat være komne til en klar Overbevisning om Forholdenes »sande Natur paa disse Punkter [Havelse og Bilidt]«.

Herefter skulde det altsaa synes, som om Worsaaes ovenfor citerede Ytring, at hans Undersøgelse af Dyngen ved Mejlgaard var »et heelt Vendepunkt i Sagen« maa beroe paa en øjeblikkelig Hukommelsesfejl. Og man vilde da have al Grund til at beundre den Overbærenhed, Steenstrup viste ved denne Lejlighed ved, i sit Svar, at gaae let hen over det og blot hævde Opdagelsen for Comitéen i dens Heelhed.

Man maa derfor vistnok forbavses — idetmindste var det i høj Grad Tilfældet med mig — ved hos Sophus Müller¹⁾ at læse følgende Udtalelse: »En Dagsbogbemærkning af »Worsaae fra 1850 turde være den ældste, nu foreliggende »Optegnelse om, at man forstod, hvorledes det hang sammen »med de hævdede Strandstokke. Worsaae besøgte paa en »Embedsreise den store Skaldyngge ved Herregaarden Meilgaard, »paa Nordkysten af Mols, hvorfra der var blevet indsendt Oldsager til Museet, og da en Del af Banken just var bortgravet

¹⁾ Vor Oldtid. En populær Fremstilling af Menneskets Arkæologi. Kjøbenhavn 1897, (1ste Hæfte 1894) p. 9—10.

»til Veifyld, havde han god Leilighed til at iagttage Lagenes
 »Sammensætning og til ved Gravning at undersøge dem nær-
 »mere. *Under det friske Indtryk* af, hvad han her havde
 »fundet og iagttaget, skrev Worsaae i sin Dagbog *sidst i*
 »*September*: »Man skulde virkelig næsten fristes til at tro, at
 »»der i den fjerneste Oldtid her har været et Slags Spisested
 »»for Omegnens Folk. Derfra Kogekarrene, Kullene, Dyre-
 »»benene, Flintflækkerne. Men det er naturligvis kun en løs
 »»Formodning, som jeg ikke vil tillægge videre Vægt«.«

Naar Worsaae kunde skrive dette »under det friske
 Indtryk« »sidst i September«, saa kan det ikke rimes sammen
 med Undersøgelserne »i afvigte Sommer« ved Bilidt og Ha-
 velse paa anden Maade end ved at antage, at han ved »en
 antiqvarisk Embedsreise i afvigte Sommer« er blevet forhindret
 i at være tilstede ved Undersøgelserne ved Bilidt og Havelse
 og at han altsaa slet ikke har været tilstede ved den første
 og derfor egentlige Opdagelse. Man vilde da have det ikke
 meget hyppige Tilfælde, at en stor Opdagelse var gjort to
 Gange ganske kort efter hinanden. Paa den anden Side viser
 nemlig den sidste Sætning i Worsaaes Optegnelse aldeles
 tydeligt, at han dengang ikke »tidligere« kan have hørt
 fremsat den mindste »Anelse« om en saadan Opfattelse af lignende
 Dyngers Natur. — Denne Sætning tyder tillige paa, at Opteg-
 nelsen ikke er gjort, efterat han har *afsluttet* sin Undersøgelse
 af denne Dyng.

Men Sophus Müller fortsætter: »Snart efter, *i Julen*
 »samme Aar [1850], var Kommissionen paany, efter tidligere
 »at have undersøgt forskellige Punkter, *samlet* til en Gravning
 »i Skaldyngen paa Havelse Møllebanke nordlig ved Roskilde-
 »fjord, og her synes man at have vundet fuld Forstaaelse af
 »Forholdene. Umiddelbart efter, i Begyndelsen af Aaret 1851,
 »forelagde Steenstrup den nye Tydning i Videnskabernes
 »Selskab og Worsaae i Oldskriftselskabet: Skaldyngerne
 »vare ikke dannede af Havet; de vare samlede Maaltidspladser
 »fra Landets ældste Tid.«

Men hvad er da Sandheden? — Thi disse to Udsagn,
 Steenstrups og Sophus Müllers, *kunne* ikke forenes.

Hvad Sandheden er — og dermed hvem der var Op-

dageren, Worsaae eller »vi« — kan imidlertid afgjøres ved at læse, hvad der staaer i »Oversigten« for 1850, p. 130—132, af hvilket jeg hidsætter:

»Prof. Forchhammer meddeelte en kort Beretning over »Robert Chambres ancient sea-margins og en Sammen»
»ligning af disse med vore Forhold. *Dette meget udførlige,*
»og saavidt man uden specielle Undersøgelser kan bedømme,
»*nøiagtige Arbeide* behandler en Gjenstand, som er *i høieste*
»*Grad interessant og vigtig* for os, en Undersøgelse nemlig
»over de gamle Havstokke og Strandbredder paa de britiske
»Øer. Da det ikke kunde være Opgaven, at forelægge for
»Selskabet et Udtog af Chambers interessante Undersøgelser
»foretrak Forchh. at sammenligne de Forhold, som Cham-
»bers har iagttaget med dem, som i en Række af Aar have
»været Gjenstand for hans egne Undersøgelser, og ofte været
»omtalte i Selskabets Møder.

»Ligesom hos os findes ved de skotske Kyster og Fjorde
»Lag, snart bestaaende af Leer, snart af Sand, der dels ved
»deres Beliggenhed, dels ved den Mængde Levninger af Sædyr,
»som de indeholde, hentyde paa en tidligere høiere Vandstand
»i Forhold til Kysterne. Hos os stige disse gamle, *beviisligen*
»*af Havet afsatte Lag* i Almindelighed ikke betydeligen over
»20 Fod¹⁾, i Skotland derimod synes de at hæve sig til langt
»større Høider Paa de britiske Øer forekommer som
»Undtagelse og pletviis enkelte Lag med Forsteninger af de
»britiske Kysters endnu levende Sædyr, indtil ganske usæd-
»vanlige Høider, saasom i Wales indtil 1700 Fod; ogsaa hos
»os iagttager man noget Lignende, endskjøndt i et lavere Ni-
»veau, der svarer til Landets mindre Høide over Havet. Hertil
»hører det mærkværdige Lag²⁾ ved Tarbek i Nærheden af

1) Man mindes om, at efter det Tidligere var 12—20 Fod den Højde over Havet, hvortil Kjøkkenmøddingernes Top almindeligt naaede. (W. S.)

2) Dette er kun let berørt i Forchhammers Universitetsprogram af 1835, p. 97; udførligere omtaler han det p. 34 i „Forhandl. v. d. af Skandinaviske Naturforskere o. Läkare hållna [1ste] Möte i Götheborg“ 1839. Ibid. 1840. Det omtales her som: „en Østersbanke med Cardium edule og Mytilus edulis findes i en Høide, der sikkert overstiger Vandets nuværende Niveau med over 100 Fod.“ — Da der ikke tillige omtales

»Bornhøft i Holsteen, som langt overstiger Alt hvad vi ellers iagttager af *hævede Østers- og Muslingebanker*, . . . Hos os har man allerede i længere Tid iagttaget mange Phænomener, i Forbindelse med *de hævede Havstokke*, som antyde, »at Landet under disse tidligere Niveauforhold var beboet af Mennesker; Chambers efterviser det samme med Hensyn til »de britiske Øer.«

Meddelelsen ender med disse Ord: »Chambers Arbejde er af stor Interesse og det vilde være at ønske, at lignende »Undersøgelser maatte blive anstillede i ret mange Lande.«

Det er udenfor enhver mulig Tvivl, at Den, der kan udtale sig saaledes, ikke veed Noget af, at den Comité, hvoraf han er Medlem, har gjort den Opdagelse, at de »hævede Østers- og Muslingebanker«, »disse gamle, *beviisligen* af Havet afsatte Lag« ere Opdyngninger foretagne af Menneskehaand.

Men da Forchhammer udtalte sig saaledes den 29de November 1850 (og jeg har forvissat¹⁾ mig om, at der ikke foreligger nogen Fejl i denne Datoangivelse), saa er dermed givet et absolut sikkert Udgangspunkt for Kronologien af de i 1850 foretagne Undersøgelser.

Rækkefølgen af disse er altsaa:

1. »Vi, 5: Forchhammer og Steenstrup, give sig til »paa en tidlig Foraarsudflugt« at recognoscere de geologiske Forhold i Horns Herred. Da der dengang ingen Bro fandtes over Fjorden, opholdes de ved Færgestedet med det karakteristiske Navn »*Bi lidt*«; Steenstrup benytter da Opholdet til en, ligesom tidligere, løselig Besigtigelse af »Laget« og — seer ikke en Smule mere end hvad han tidligere har seet. — Læser

forarbejdede Sager eller Knogler i Laget, kan jeg ikke skjønne, om det er en Affaldsdyng eller ej; og da jeg ikke besidder arkæologisk Lærdom, veed jeg ikke, om det senere er erkjendt for at være en »Kjækkenmødding«. — Efter indhentet velvillig Oplysning findes der ingen Kjækkenmødding her.

¹⁾ Saaledes har »Berlingske Tidende« for den 2den December 1850: »I »det kgl. Videnskabernes Selskabs Møde den 29de Novbr. gav »Hr. Prof. Forchhammer en Beretning over Robert Cambres Bog »ancient sea margins og en Sammenligning med Forholdene i vort Lands »Dannelser. — Prof. Eschricht . . .«

man opmærksomt Stedet i Beretningen (see ovenfor p. 30) igjennem, vil man see, at der slet Intet fortælles om, hvad »vi« havde seet ved »en tidlig Foraarsudflugt«, men at Alt, hvad der berettes om Undersøgelserne ved Bilidt, refererer sig til det »senere Efteraarsbesøg«.

Da Forchhammer endnu den 29de November 1850 erklærer Dannelserne for at være »hævede Østers- og Muslingebanker«, »disse gamle, beviisligen af Havet afsatte Lag«, *kan* Steenstrup, der foretog den geologiske Recognoscering af Horns Herred sammen med Forchhammer i Foraaret 1850, altsaa ikke have havt en anden Opfattelse end denne, da han¹⁾ ellers paa Mødet den 29de November maatte have udtalt, at han varuenig med Forchhammer, der da heller ikke kunde have kaldt Dyngerne disse »beviisligen af Havet afsatte Lag«. Sine »Tivl« og »Anelser« *kan* Steenstrup heller ikke have omtalt til Worsaae, da denne i Dagsbogsoptegnelsen »sidst i September« 1850 skriver: »Man skulde virkelig næsten fristes til at tro, at der i den fjerneste Oldtid her [ved Mejlgaard] »har været et Slags Spisested for Omegnens Folk. Derfra »Kogekarrene, Kullene, Dyrebenene, Flintflækkerne. *Men det »er naturligvis kun en løs Formodning, som jeg ikke vil »tillægge videre Vægt.«*

Det bedste Beviis for, at Steenstrups »Tivl« og »Anelser« ikke hidrørte fra saa tidlig en Tid, ligger dog deri, at

2. de Undersøgelser, som »vi« hidtil havde anstillet²⁾ efter den geologiske Recognoscering indstilles, »til næste Sommer«.

3. Worsaae foretager »i Forening med Hr. Godseier Olsen« — og altsaa ikke i Forening med nogen anden af Comitéen — i September (og sandsynligviis tillige i Begyndelsen af October) en, øjensynligt meget grundig, Undersøgelse af Dyngen ved Mejlgaard og gjør derved Opdagelsen af, hvad Beskaffenhed Dyngen har. Der hengaaer derefter nogen

1) Man huske, at Worsaae endnu ikke var Medlem af Selskabet. Han blev det først den 2den April 1852.

2) Grunden dertil angives at være den »daværende folketrange Tid«. Hvis dette er rigtigt, kan den »tidlige Foraarsudflugt« først have fundet Sted efter den 12te Maj 1850. Thi, ifølge velvillig Meddelelse fra Generalstaben, blev Hæren først indkaldt denne Dag.

Tid, inden han ved moden Overvejelse¹⁾ fæstnes saaledes i Sikkerheden om Opdagelsen, at han kan meddele den til sine Colleger i Comitéen. Dette kan, da Forchhammer gav sin omtalte Meddelelse den 29de November, i det tidligste være skeet den sidste Dag i denne Maaned; nogle Dage maa der dog være hengaaet, da Manuscriptet til Forchhammers Meddelelse ellers vilde være blevet taget tilbage.

4. Uagtet Hæren endnu ikke var opløst²⁾, var der naturligviis, naar der var Tale om at fastslaae en saa betydningsfuld Opdagelse, ingen Grund til at bryde sig om den virkeligt da folketrange Tid og de derfor »vanskeligere« og »kostbarere«³⁾ Gravninger. Steenstrup begiver sig da »først alene« (Worsaae⁴⁾) ud paa det »senere Efteraarsbesøg« [3: i December] til »Bilidt« og dernæst »afvigte Sommer« [3: i December] til Havelse. Og hvad han *nu* er istand til at see, stadfæster ogsaa for disse Dynger den af Worsaae gjorte Opdagelse. Allerede i Anledning af hvad han saa ved »Bilidt«, hedder det: »*Det var umuligt længere at tilbageholde den Tanke*, at »naar Striber af Kul og Aske, Potteskaar og glødede Stene findes igjennem det hele Lag og saaledes tydelig vise, at »Mennesker havde havt Baal paa et saadant Sted i en længere Tidsfølge, og det — hvad allerede enkelte Pattedyrknokler tyde hen paa — til deres Fødemidlers Tilberedning, saa kunde de uhyre Masser af »Skaller af Østers og andre Muslingarter, der alle ere spiselige, maaskee netop være Levninger af den Føde, de her fortrinsvis have tilberedt.« Det er ikke vanskeligt at forstaae det mægtige Indtryk, det maa have gjort paa ham, med sine egne Øjne at see sine »hævede Strandlag« og »Havstokke« forvandlede

1) Der er god Grund til at antage, at det er i denne Mellemtid, at Worsaae har gjennemgaaet de paa Oldnordisk Musæum beroende Sager fra Dyngene ved Krabbesholm og andre Steder.

2) Først den 23de Januar 1851 gaves der Ordre til Opløsningen af Hæren, og Mandskabet permitteredes i Løbet af Februar.

3) Udgifterne til alle Undersøgelserne i 1850 beløb sig forresten til 200 Rdlr.; der var bevilget 400.

4) At der er Enighed mellem Worsaaes og Steenstrups Udtalelser om, at Denne ogsaa var ved Havelse „først alene“, har jeg alt gjort opmærksom paa (p. 29, Note 2).

til — Kjøkkenmøddinger. Og rig som hans Fantasi var, har han neppe undladt at sætte sig tilbage til hine længst, for Tusinder af Aar, svundne Tider; intet Under da, at de forholdsvis saa smaae Mellemrum af Tid, der vare imellem det sidste Aars Begivenheder, ere blevne til Intet for ham, saa at han kunde skrive, at »vi allerede paa en tidlig Foraarsudflugt« ved Bilidt forefandt »særdeles heldigen blottede Vægge, der strax lode os erkjende flere Forhold, som forhen vare undgaaede os,« og at han kunde tale om »de her fremkaldte Formodninger«.

5. Hvad Steenstrup saae ved denne Lejlighed, bestyrkede, som sagt, Rigtigheden af Worsaaes Opdagelse. Som en Følge deraf drager da den samlede Comité »afvigte Sommer« [5: i Julen¹⁾] ud til den for hele Comitéen afgjørende Undersøgelse af Dyngen ved Havelse. — »Efterat være komne til en klar Overbevisning om Forholdenes sande Natur paa disse Punkter,« er Steenstrup endnu saa betagen af den vigtige Opdagelse, at han skriver, at Worsaaes Undersøgelse af Dyngen ved Mejlgaard tjente til for dette Punkts Vedkommende at »godtgjøre Rigtigheden af de her yttrede Anskuelser«, »at alle disse [af Comitéen ikke, eller idetmindste ikke igjen, undersøgte] Dynger af Østers- og Muslingskaller . . . ligeledes skyldte menneskelig Virksomhed deres Tilblivelse«. (Udhævet af Steenstrup.)

Ligesaa sikker som den her givne Rækkefølge af Begivenhederne er, ligesaa sikkert er det derfor, at skjøndt Opdagelsen — baade i Beretningen om den og i Steenstrups senere **Skrifter**²⁾ — fremsættes som den samlede Comités, saa er

1) Steenstrup har, som man maaskee husker, for Bilidt »en tidlig Foraarsudflugt« og et »senere Efteraarsbesøg«; da Comitéens andre Undersøgelser, foruden Recognosceringen af de geologiske Forhold i Horns Herred kun omfattede Undersøgelsen af Dyngen ved Havelse, maa hans »afvigte Sommer« og »sidste Sommer« referere sig hertil. — Worsaae: »Endnu i Julen vare Prof. Forchhammer, Prof. Steenstrup og Meddeleeren samlede ude ved Havelse Mølle ved Frederikssund, . . .« (Antiquarisk Tidsskrift f. 1849—51, p. 99.)

2) J. Japetus Sm. Steenstrup: Kjøkken-Møddinger. Eine gedrängte Darstellung dieser Monumente sehr alten Kulturstadien. Kopenhagen. 1886. P. 4: »Eine genauere Untersuchung derselben, welche man einem . . .

dog Worsaae den af dennes Medlemmer, der først har faaet Øje for »Forholdenes sande Natur« i en af disse Opdyngninger; *at* hans Forstaaelse af denne med eet Slag forandrede Retningen af Comitéens Virksomhed; og *at* det var hans Undersøgelse af Mejlgaards-Dyngen, som gav Stødet til den virkelige Undersøgelse af Dyngerne ved Bilidt, Havelse og senere andre Steder.

Hvis der derfor skal være Spørgsmaal — og man huske vel, at det ikke er mig, som har rejst dette Spørgsmaal — om, at der skal tilskrives en Enkelt af Comitéen Æren for denne betydningsfulde Opdagelse, da maa det siges, at

Worsaae er Opdageren af disse Dyngers Natur

og at Æren for Hovedresultatet »*maa blive hans og ingen Andens*«.

Steenstrups virkelige Andeel bestaaer i, *at* han har bestemt de i Dyngerne forefundne Levninger af Dyr¹⁾; *at* han har paaviist, at Dyngedannerne havde haft tamme Hunde; og *at* de ikke havde deres Ophold paa disse Steder paa en enkelt Aarstid²⁾. At Anvendelsen af Betegnelsen »Kjækkenmøddinger«

aus bestehenden Komitee verdankt, zeigte jedoch bald, dass sie, anstatt ihren Ursprung den Bewegungen des Meeres zu verdanken, auf die Wirksamkeit der Menschen zurückgeführt werden müssten, . . .“

1) Om disse Bestemmers Vanskelighed kan man dømme deraf, at Knoglerne af Pattedyrene fra Havelse bleve bestemte mellem Julen og den 10de Januar. De faa Fuglekogler var der ikke Tid til at bestemme — eller, som Steenstrup udtrykker sig (p. 10): „De tilhøre forskellige Fuglearter af Agerhønsens og Duens Størrelse, men Levningerne ere endnu for faa, til at Meddelelsen har kunnet offere den nødvendige Tid paa en nøiere Bestemmelse af Arterne.“

2) For nøje at faae med alle de Resultater, der fremgik af Steenstrups Undersøgelser, skal jeg bemærke, at han — hvad der har zoologisk Interesse — ved sine senere Bestemmelser af de i Dyngerne forefundne Dyrekogler har paaviist, at Gejrfuglen og Tjuren dengang levede her i Landet, samt at han af den sidstes Forekomst drog den — noget tvivlsomme — Slutning, at [den ældre Deel af] Steenalden var samtidig med Fyrrperioden. — Men saa bør det da heller ikke lades uomtalt, at han endnu ikke i 1886 havde kunnet bestemme nogen af de i den yngre Steenalders Grave forefundne Knogler som tilhørende noget andet tamt Dyr end Hunden, hvad H. Winge gjorde i 1888.

paa disse Dynger skyldes Steenstrup¹⁾, vil jeg dog ikke undlade at bemærke, deels fordi det jo kan være, at En eller Anden skulde tillægge Dette nogen Betydning, deels fordi det er det Eneste, som bliver tilbage af Prof. Lütken's Fremstilling af hele denne Sag.

Ogsaa Forchhammer bør nævnes i denne Forbindelse, baade fordi hans Navn slet ikke forekommer i Beretningen om Opdagelsen²⁾; og fordi han ligesaavel som de Andre deeltog i Comitéens fælles Undersøgelser; og — her navnlig — fordi det skyldes hans Vidnesbyrd, at det uimodsigeligt kan afgjøres, hvad der er Sandheden i denne Sag, saa at der *maa* tildeles Worsaae den ham tilkommende Ære, som man ikke har villet give ham, medens Fortællingen om, at Opdagelsen er Steenstrups, med afgjørende Bestemthed *maa* vises tilbage til den Kreds af Sagn og Legender, hvor den udelukkende hører hjemme.

¹⁾ Kjøkken-Møddinger. Eine gedrängte Darstellung etc., p. 3: „Diese allgemein gebräuchliche Benennung für allerlei Abfälle von den täglichen Mahlzeiten und von der Zubereitung derselben, . . . übertrug der Professor Steenstrup auf die merkwürdigen grossen Anhäufungen . . .“

²⁾ Følgen heraf har ganske naturligt været, at Forchhammers Navn i Udlandet ret almindeligt ikke er knyttet til Opdagelsen, hvilket det dog burde være ligesaavel som de Andres, naar Opdagelsen skulde staae som hele Comitéens. (La grande Encyclopédie: „ . . . ils ont été d'abord étudiés par Steenstrup et Worsaae . . .“ — Meyers store Conversationslexicon: „ . . . , bis Steenstrup und Worsaae darin Speisereise eines Volkes aus der Steinzeit erkannten.“ — I Nordisk Conversationslexicon findes derimod naturligviis den officielle Fremstilling.)

Resumé.

For at lette Oversigten over Spørgsmaalets Historie og nærværende Redegjørelses Resultater skal jeg i Korthed fremsætte Hovedpunkterne i kronologisk Orden.

1. Den, som (ialtfald her i Landet) først henleder Opmærksomheden paa det Fænomen, at der i (et) Lag af Østerskaller findes Redskaber af Steen, Been og Leer samt Knogler af Pattedyr, er Proprietair Dahlsgaard (eller Dalsgaard), der af de ved Krabbesholm fundne Sager afleverer nogle til den senere Konge Christian VIII i 1831, og andre til Oldnordisk Musæum i 1837.

2. Den Næste, som finder Redskaber af Steen i Lag af Østers- og andre Bløddyrskaller, er Steenstrup, der i 1837 finder een Flintflække ved Visborg og een ved Havnöe.

3. Den, som (ialtfald her i Landet) først behandler dette Fænomen i Literaturen, er Steenstrup, som (i 1847?) var ved Bilidt og Havelse. Han kommer til det Resultat, at de paagjældende Dannelser ere geologiske Formationer, senere end Landets første Beboelse. Resultatet fremlægges i Januar 1848.

4. De Undersøgelser, som i 1848 foretages af to Medlemmer af den af Videnskabernes Selskab understøttede, i 1847 eller 1848 *sammentraadte* Comité, Forchhammer og Steenstrup, gaae væsentligst i geologisk Retning. De senere »Kjøkkenmøddinger« ere efter deres Opfattelse vedblivende: geologiske Formationer.

5. I 1849 foretages ingen Undersøgelser. — I 1850 agte Forchhammer og Steenstrup at fortsætte deres Undersøgelser og foretage derfor i Aarets første Halvdeel en geologisk

Recognoscering af Horns Herred, hvorpaa de »til næste Aar« udsætte disse Undersøgelser, som aldrig mere fortsættes. — Endnu den 29de November 1850 omtaler Forchhammer, uimodsaagt af Steenstrup, Dyngerne som utvivlsomme geologiske Formationer.

6. Men allerede i Eftersommeren 1850 faaer Worsaae ved den Undersøgelse, han i Forening med Godsejer Olsen foretager af Mejlgaards-Dyngen, Syn for, at det er en Affaldsdyngne fra menneskelige Maaltider, som han har for sig.

7. At dette Syn er rigtigt, stadfæstes ved Steenstrups foreløbige Undersøgelse i December 1850 af Dyngerne ved Bilidt og Havelse og fastslaaes ved den af hele Comitéen foretagne Undersøgelse ved Havelse i Julen 1850.

8. Det nye Syn forelægges for Videnskabernes Selskab i den »paa Leirecomiteens Vegne« af Steenstrup afgivne Beretning den 10de Januar 1851. — Senere Undersøgelser paa forskellige Steder i Lander gjøre det indvundne Resultat uomtvisteligt og give dels Steenstrup Materiale til med stor Sikkerhed at paavise Tilstedeværelsen af en tam Hund i hiin Tid og til et Par interessante Oplysninger om den daværende Fauna, dels Worsaae Materiale til paa det (og »Kystfundene«) at begrunde en Tvedeling af Steenalderen (i Danmark).

9. Den af Steenstrup affattede Beretning røber ligesaa lidt som hans senere Skrifter, *hvem* det var, som fik det nye Syn paa Sagen.

10. Tilfældigviis oplyser Worsaae i 1861, at hans og Olsens Undersøgelse af Mejlgaards-Dyngen havde været »et heelt Vendepunkt i Sagen«.

11. Alligevel kan Artillericapitain Fallesen i Folkethinget i 1862 sige: »I de antikvariske zoologiske Undersøgelser, i Læren om Affaldsdynger, . . . i alle disse Spørgsmaal gaaer denne Mand [Steenstrup] i Spidsen, leder han sin Videnskab.« (Folketh. Forh. 1862/63, Sp. 2466.)

12. I 1869 fremsættes da ogsaa — anonymt, men øjen synligt alligevel i god Tro — den Paastand, at skjøndt Under-

søge.serne vare udførte af Comitéens tre Medlemmer »i Forening«, saa »maa« dog Æren for »Hovedresultatet« blive Steenstrups »og ingen Andens«.

13. Alligevel holder den Tradition sig blandt Arkæologer og Zoologer, at Opdagelsen er Worsaaes; og i 1894 kommer denne Tradition til orde med stærkt Eftertryk hos Sophus Müller (i »Vor Oldtid«), der fremstiller Opdagelsens Forhistorie fuldstændigt rigtigt.

14. Efter Steenstrups Død siger hans Biograf i 1897 simpelthen som en Kjendsgjerning, at Opdagelsen var Steenstrups, uafhængigt af Comiteen og *inden dennes Nedsættelse*.

15. Da Forfatteren af nærværende Redegjørelse ikke godt kunde være blind for, at der fandtes væsentlige Ucorrectheder ved andre Æmner (nogle af de zoologiske) i Biografien, og tillige med Bestemthed vidste, at det var ucorrect, naar det deri fortaltes, at *Steenstrups Opdagelse* var foregaaet uafhængigt af Comitéen og inden dennes Nedsættelse, saa dreves jeg netop af denne Omstændighed — der for mangen Anden, troligt nok, kunde være skikket til at sætte Steenstrups Ret til Opdagelsen udenfor enhver Tvivl — til at efterforske Sandheden. Og da det med afgjørende Sikkerhed viste sig, at Opdagelsen er Worsaaes, meente jeg ikke at burde tie dermed.

Efterskrift I. Nærværende Redegjørelse havde jeg ønsket optaget i »Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie« og indleverede den derfor den 29de October til Oldskrift-Selskabets Bestyrelse. Men da jeg fik Underretning om, at dens Publication der først kunde finde Sted i Slutningen af næste Aar eller maaskee endog i Begyndelsen af 1900, foretrak jeg at publicere den selvstændigt, da der var forskjellige Grunde, hvorfor jeg ønskede, at det ikke skeete saa seent.

Den foreligger nu i en noget forandret Skikkelse.

Efterskrift II. Om Dannelsen af Comitéen. Ovenfor (p. 15, Noten) sagde jeg, at mit subjective Skjøn gik ud paa, at Forchhammer og Steenstrup huskede fejl, da de i November 1848 skrev: »Selskabet har *ifjor* bevilget

en aarlig Sum til en geologisk-antiqvarisk Undersøgelse af Omegnen af Leire, der skulde udføres af D'hrr. Prof. Forchhammer, Steenstrup og Inspecteur Worsaae.« Jeg antog nemlig, at det var forholdsviis let, især i et saa bevæget Aar som 1848, at huske fejl, naar der var Tale om et blot Tidspunkt, medens det forekom mig mindre sandsynligt, at der, selv efter adskillige Aar, kunde huskes fejl, naar Talen var om en Causalforbindelse mellem to Begivenheder, og Steenstrup, i 1861, udtrykkeligt skrev, at hans Foredrag den 7de Januar 1848 »ogsaa var heldig[t] nok til at foranledige den geologisk-antiqvariske Comitees Dannelse«.

En af mine Venner, som har gennemlæst mit Manuscript, har indtrængende forestillet mig, at jeg burde gøre hvad jeg kunde for at skaffe fuld Oplysning ogsaa for dette Punkt. Jeg har derfor gennemgaaet »Berlingske Tidende« for 1847 og 1848; men jeg kunde ingen Oplysning finde derom. Efter at Ovenstaaende var sat, har jeg henvendt mig til Hr. Professor, Dr. Zeuthen, Secretair ved Videnskabernes Selskab, for, om muligt, fra dettes Protokol at faae Oplysning herom. Professor Zeuthen var med en Imødekommenhed, hvorfor jeg herved beder ham modtage min bedste Tak, saa venlig efter Protokollen at meddele mig, at

Den 7de Januar 1848 [samme Dag som Steenstrup holdt sit første Foredrag om »de hævede Muslinglags Ælde«] indbragtes der for Selskabet et Andragende fra Forchhammer, Steenstrup og Worsaae om den nævnte Bevilling;

Pengene hertil ikke bleve særskilt bevilgede men først bevilgedes paa Budgettet den 17de Marts 1848.

Det fremgaaer heraf, at Videnskabernes Selskab egentligt slet ikke har nedsat den nævnte Comité, men at denne er traadt sammen af sig selv og at dens Dannelse saaledes ikke foranledigedes ved Steenstrups nævnte Foredrag, selv om det er rigtigt nok, at dette »skulde for Selskabet motivere Ønskeligheden og Nødvendigheden af kritiske Forskninger i disse Oldtidsforhold«.

O. C. Olsen & Co. København.